

KRONISTIČNI ZAPIS O ŽIREH IN ŽIROVCIH MED OSVOBODILNIM BOJEM IN LJUDSKO REVOLUCIJO. II

1945

Zima je z vso silo pritiskala, da je škripalo pod nogami, zemljo pa je pokrivala debela plast snega. Fantje so dobivali pozive, da se morajo 12. januarja 1945 javiti nemški komandi v Škofji Loki. Ponosno in samozavestno, zavedajoč se vseh težav in naporov, ki jih čakajo v borbi, za katero so se odločili, so se športno oblečeni, z opasači, s čutaricami in z nahrbtniki v nedeljo, 10. januarja zvečer poslovali od domačih in prijateljev, nato pa izginili v ledeno mrzlo zimsko noč. Fantje iz Lediniče in Žirov so se s partizani sestali v Novi vasi pri Žegonu. Te so sprejeli politdelegat Tonček Kržišnik, Albin Mlakar, komandir PČ in tovarišica Nada Tavčar. Fantje iz Nove in Stare vasi pa so se sestali na Dobračevi. Nahrbtnike so skrili v Majnkovem stelniku, nato pa odšli s harmonikarjem h Kolerju, da za slovo še zaplešejo z domačimi dekleti. Tu so se sešli s partizani. To pa je bila le pretveza, s katero bi svojci lahko dokazali, da so jih partizani nasilno odgnali v gozd, in se tako zavarovali pred osvajalcem. Harmonika je igrala, fantje so se vrteli z dekleti, ko so vstopili v hišo trije oboroženi partizani. To so bili: politdelegat Sokol iz Ljubljane, partizanski vodič Rafael Buh in partizan Franci Pustavrh-Skobec, ki so pozvali fante, naj gredo z njimi. Vsi so se brez obotavljanja pripravili, se poslovili in odšli preko njiv in travnikov proti Homcovemu Lazu, kjer sta se sestali obe skupini z novinci, ki so jih spremljali nekateri svojci. Fantje so se veselo pozdravili. To so bili: Milan Istenič, Karel Kavčič, Janez Govekar, Leopold Kavčič, Leopold Oblak, Jože Mravlje, Janko Mravlje, Ferdinand Dolinar, Pavel Kristan in Tone Žakelj.

Nekoliko presenečeni pa so bili, ko so opazili, da manjkata Rado Demšar in Polde Zajec z Dobračeve, ki sta zagotovo obljubila, da se bosta borila v partizanskih vrstah. Pri Homcovem Lazu so se poslovili od svojcev in novinci so krenili proti Čičevemu griču. Do bunkerja so prispeli okrog polnoči, tam zakurili ogenj, da so se ogreli, potem pa nadaljevali pot do svojih bivakov. Tu so odložili vso nepotrebno prtljago in živila. Stari partizani so jih poučili o partizanskem redu, predvsem pa o namenu in pomenu partizanskega boja.

V Žirovskem vrhu sta se jim pridružila še domačina: Franc Mravlje in Tone Erznožnik. Naslednji dan pa so se javili še: Jože Poljanšek, Lojze Kopač in Pavel Pivk iz Nove vasi.

V Žirovskem vrhu je 11. januarja zvečer vprašal mlad fant za partizane. Rekel je, da ne gre v nemško vojsko in da bi se jim rad pridružil. To je bil Janez Strlič iz Žirov. Bil je zelo užaljen, ker ni vedel za prvo skupino, čeprav

je bil trdno odločen, da ne bo šel služiti Nemcem. Poleg tega pa se je pridružil partizanom še Franc Kržišnik, mizar iz Kladja, zaposlen na Dobračevi.

Obveščevalec in kurir Vinko Pečelin je na Logu nad Brekovicami prevzel novinca: Antona Žaklja iz Goropek in Staneta Primožiča iz Loga.

Ko so Nemci to izvedeli, so bili silno ogorčeni, a vendar prepričani, da so jih partizani res mobilizirali. Tako spretno je organizacija izvedla odhod v partizane. Kljub temu pa so njihove starše dolžili, da imajo zvezo z banditi.

Ko je prišla ura za odhod v nemško vojsko, se je pri avtobusni postaji zbrala komaj polovica vpoklicanih in še ti so bili silno žalostni, ko so videli, da manjka toliko njihovih sovrstnikov. Mnogim je bilo težko, da bodo morali

Janez Govekar iz Stare vasi

Leopold Kavčič-Svarin
iz Stare vasi

Leopold Oblak iz Nove vasi

služiti tujcu. Najraje bi zbežali in šli za tovariši k partizanom, toda bali so se Nemcev, ki so grozili z izselitvijo staršev, in so samo zaradi tega šli v nemško vojsko. Posebno razočaran pa je bil župan Ivan Seljak, ki je vdano izvrševal ukaze tujih oblastnikov. Zelo je jadikoval in bil v hudih skrbih, kaj bodo rekli njegovi gospodarji, ko bo pripeljal samo polovico vpoklicanih. Med drugim je dejal: »Vsaka oblast je od Boga poslana in pokoriti se ji moramo in jo spoštovati!«

Novi partizani so se v Žirovskem vrhu zadržali nekaj dni, nato pa so preko grebenov in grap prešli na Hotavljah Soro in deželno cesto in jo mahnili na Hlavče njive, kjer so se ustavili pri Suštarju. Tu so že bili nekateri partizani s komandantom gorenjske grupe tovarišem Stanetom Starcem-Fazanom. Stari partizani-borci so novince postrojili v vrste, nakar jim je tovariš Fazan govoril o vlogi osvobodilnega gibanja in o dolžnostih novincev, ki so vstopili v partizanske vrste. Ob tej priliki so se novi partizani zaobljubili, da se bodo zvesto borili za pravice slovenskega ljudstva in osvoboditev domovine izpod fašističnega jarma.

Četa se je razdelila na dva voda. En vod je vodil Albin Mlakar, ki se je zadrževal v okolici Brd in Hlavčih njiv, drugi vod pa je prevzel Pavle Inglič-Bar in krenil z vodom, ojačenim z novinci, nazaj v Žirovski vrh. Zaradi

hudega mraza in visokega snega je bilo gibanje omejeno le na izvidniške patrolje in manjše sabotažne akcije in na vzgojo novincev. Nastanili so se v Žirovskem vrhu pod Brdarčkom.

Dne 19. januarja se je raznesla žalostna vest, da je nekdo izdal Nemcem partizansko taborišče v Lovskem brdu. Nemci so taborišče ponoči obkolili in ga v jutranjem svitu napadli z bombami. Ko je stražar opozoril taborišče, je bilo že prepozno. Komandir Albin Mlakar, ki je preživel že več hudih borb z Nemci, je takoj reagiral, a žal je bilo prepozno, zakaj Nemci so z bombami zasuli bivak. Rešila sta se Ferdinand Dolinar in Polde Oblak, ki sta ravno menjavala stražarsko mesto. Poleg teh dveh pa se je med silnim truščem bomb, ognjem in dimom, izvil iz taborišča le napol oblečen in bos mladi Drago Nahtigal, študent iz Ljubljane. Bil je sin železniškega uradnika. Vsi trije so se v ranem jutru znašli v gozdu nad Gorenjo vasjo. Polde in Ferdinand sta raztrgala del svoje obleke, da sta zavila bosemu tovarišu noge, ki je imel vse ozeble in krvave od ostrega snega. Dan so prebili v gozdu, pod večer pa so se vsi premraženi in lačni podali v Lužarjevo hišo v Gorenji vasi. Ferdinand in Polde sta se ponovno pridružila partizanski enoti, medtem ko je moral Nahtigal ostati v hiši zaradi popolnoma ozebljih nog.

Dogodke v zvezi z izdajo in uničenjem bivaka bi kazalo podrobneje opisati, vendar nam prostor to pot ne dopušča obnoviti natančne razčlenbe. (Op. ured.)

Ta dan so Nemci zajeli štiri novince, ki so bili nekateri huje, drugi laže ranjeni, šest borcev pa je obležalo mrtvih, med njimi borka Nada Tavčarjeva. Ujeti so bili tile partizani: Milan Istenič, Janez Govekar, Pavel Kristan, Tone Žakelj. Odpeljali so jih v begunjske zapore. Pavleta so pozneje poslali v koncentracijsko taborišče Dachau, Janeza Govekarja pa so 22. marca ustrelili v Moravčah. Janez Govekar je bil izučen čevljar, marljiv in dober delavec, poleg tega pa je bil tudi dober športnik. Tone Žakelj se je predal gestapu in je v okolici Kranja in na Gorenjskem skupno z gestapovci vršil svojo izdajalsko službo. Milan Istenič se je moral zaradi hudih poškodb dalj časa zdraviti. Če bi ne bilo dr. Šarca, ki se je kot begunjski zdravnik in sodelavec OF zavzel zanj, bi bil hudim ranam gotovo podlegel. Nato pa so ga Nemci poslali kot pisarja v zbirno taborišče za izseljence v Goričane. Tam je ves čas opravljal obveščevalne naloge za gorenjski odred, dokler se ni septembra 1944 po zvezi z organizacijo spet pridružil partizanom. Ta strašna tragedija ni prav nič omajala partizanskega poleta. Bila je samo opomin k veliki budnosti pred domačimi izdajalci in k še večji borbenosti za osvoboditev domovine.

Dne 27. januarja se je Barov vod spustil po grebenu preko Kladja v dolino, da bi porušil most čez Soro na Trebiji. Ker je bilo rušiti težko, so nosili na most drva in butarice in ga zažgali. Plameni so objeli most, da je popolnoma zgorel. To delo je bilo hitro opravljeno, nato pa so podrli še nekaj telefonskih drogov, razsekali žico in proti jutru krenili proti Oselici. Ustavili so se na Slajki in pri Bezjaku, nato pa se podali čez italijansko mejo v Melinovšče. Nazaj grede so hoteli posvariti oseliškega župana Jezerca, ki se je preveč udingjal Nemcem. Ker jim je župan pobegnil, so mu za kazen zaplenili nekaj surovega masla.

Komaj so se partizani umaknili s Trebije, se je pred pogorelim mostom ustavila kolona nemških avtomobilov. Ogledovali so pogorišče in premišljevali, kako bi prišli čez Soro v Žiri, od koder so nameravali seliti družine, katerih sinovi so bili partizani. Krenili so naprej po sovođenjski cesti proti Fužinam, da bi čez fužinski most prišli v Žiri. Ker je bil most preslab za težka vozila, so poiskali les in most podprli. Pri tem delu so se tako dolgo mudili, da so v Žireh že zvedeli za njihovo namero.

Žirovski gestapovci so bili o selitvi že vnaprej obveščeni in so zaradi tega poslali močno patroljo žandarjev in financarjev proti Selu s financarjem-gestapovcem Albertom na čelu, da bi zavarovali prihajajoče avtomobile. Zagledali so nekoga, ki je tekel iz Kladja proti Selu in začeli streljati nanj. Ko so ga podrli, so naščuvali psa, da se je pognal na žrtev. To je bil desetletni deček Franc Frelih, ki je zgodaj zjutraj brzel po snegu v šolo.

Ko so avtomobili prispeli v Žiri, so vse partizanske družine že zbežale s svojih domov, zajeli so samo Venclja Pivka z družino iz Žirovskega vrha in Kovšakovo družino iz Kladja.

Ko so se Nemci bližali Ledinici, so Ledinčani zapustili vas in se umaknili v gozd. Poslednji je zapustil vas Kokljev oče (Tomaž Mravlje), ki se je zadnji trenutek spomnil, da ima v kadi nasoljeno svinjsko meso in si je mislil: »Ne boste ga jedli, ne!« Urno je naribal preko mesa plast repe, da ne bi Nemci odkrili, kaj je v kadi, nato pa se je umaknil, ko so se Nemci že bližali njegovi hiši. Našli niso nikogar, oropali pa so Krogarjevo in Kokljevo hišo. Pobrali so posodo, obleko, perilo, pohištvo in hrano, fantom pa so odpeljali kolesa. Vse jim je bilo dobro. Ker zaradi visokega snega niso mogli z avtomobili v Ledinico, so naropano blago naložili na vozove in odpeljali. Pobrali so tudi živino in prašiče, le repe niso marali in tako je meso nedotaknjeno ostalo domačim, ki so se po odhodu Nemcev vrnili domov. Nemci so kradli tudi pri Mrovcu, Trčkovem Matevžu, Strliču, Kamšku, pa tudi drugod, kjerkoli so se ustavili.

Tako so Nemci ta dan odpeljali iz Žirov dve družini in mnogo nakradnega blaga.

Naslednji dan je žandarmerija ujela Rada Kosmača, ko se je vračal domov. Ker je prejšnji dan pobegnil pred selitvijo, so tudi njega poslali v internacijo na Bavarsko.

V Škofji Loki so se domačini in tudi nekateri žirovski fantje, ki so bili tam v službi, pripravljali, da bodo odšli v partizane. V ta namen so zbrali nekaj orožja, ki ga je pripeljal prevoznik Karel Bogataj iz Nove vasi.

Dne 7. februarja zvečer so tovariši Bar, Ljubo, Jurček, Svarun, Iztok in rajonski sekretar Žirovnik odšli v Žiri do kmeta Krištana v Jarčji dolini. Tu jih je pričakalo 7 novih prostovoljcev iz Škofje Loke in Žirov. Ti so bili: Zoran Kopač-Zivko iz Nove vasi, Niko Blaznik-Rado iz Žirov, Andrej Smole-Muren iz Škofje Loke, Janko Polajner-Vane s Češnjice, partizan Božo (priimek neznan, z imenom Tone), nazadnje zaposlen kot mizar pri mizarškem mojstru Jožetu Peternelju v Škofji Loki, Strojki Poljanšek-Stojan z Dobračeve in Jože Poljanšek-Bojan z Dobračeve. Ti so prinesli s seboj tri mavzarice in municijo. Nekaj dni zatem smo prejeli s posredovanjem imenovanih tovarišev še en mitraljez in zabojo municije.

Partizanske patrolje so obiskovale vse vasi in tudi posamezne hiše v občini, predvsem pa so zasledovale volune in izdajalce. Že nekajkrat so v Stari vasi posvarili žensko, ki je zasmehovala in sramotila partizane. Ker

pa svarilo ni zaleglo, so v Stari vasi izvršili nad njo eksemplarično kazen v opomin izdajalcem in klevetnikom.

Po vstopu bratov Jožeta in Strojka Poljanska z Dobračeve v NOV, se je napotila tja večja skupina orožnikov, ki so obkolili Poljanškovo hišo in napravili preiskavo. Posebno skrbno so pregledali knjige, papirje in razne listke ter iskali propagandno gradivo. Oče Valentin je bil napreden mož in med prvimi poborniki socialistične misli. Medtem ko so Nemci preiskovali hišo, se je iz nje izmuznil starejši sin Ludvik, da bi pobegnil. Njegov beg so Nemci opazili, se zapodili za njim ter pričeli streljati, ga ranili in ujeli. Prebrskali so vso hišo in aretirali šestdesetletnega očeta Valentina, sina Ludvika in hčer Marijo, ki so jih poslali v škofjeloške zapore, od tod pa v Begunje.

Partizanske enote so naglo naraščale, zato je primanjkovalo orožja in streliva. Da bi prišli do njiju, so partizani pobirali mine ob meji in jih predelovali v ročne bombe in še v razne druge namene. To pobiranje pa je zahtevalo tudi žrtve. Dne 7. februarja se je mala skupina partizanov mudila pri tem delu v okolici Loga in Opal. Ker je bil še sneg, je bilo pobiranje zelo težavno. Tone Žakelj, ki je pod snegom iskal mine, je stopil na eno. Eksplozirala je in ga smrtno ranila. Laže je bil ranjen Stane Primožič-Gorazd, katerega so kljub vsem težavam prepeljali v ljubljansko bolnišnico. Tudi hitra pomoč dr. Ernesta Demšarja Tonetu Žaklju ni mogla rešiti življenja. Pokojni Tone je bil kmečki sin, doma iz Goropek. Bil je zaveden Slovenec in ni maral služiti tujcu. Nesrečni slučaj mu je prežgodaj vzel življenje.

Dr. Demšar se je po prizadevanju dobrih ljudi izvelel iz nemških zaporov in se začasno naselil v Rovtah v Ljubljanski pokrajini.

Dne 10. februarja sta odšla v partizane Pavel Mravlje in Lojze Dolinar, oba iz Ledinice, 12. februarja pa še Andro Kolenc in Lojze Kavčič iz Žirov.

Partizani so izvedeli, da ima posestnik Topličar v Kopačnici skrit mitraljez. Pavle Inglič-Bar, Karel Kavčič-Iztok in Trojan so se takoj napotili tja. Domači sin Lovro se je nekoliko obotavljal, končno pa se je le vdal in prinesel iz šupe dragoceno hitrostrelno orožje. Medtem pa jim je Topličarica postregla s kruhom in žganjem.

Tisti čas so Nemci pozivali moške do petinštiridesetih let v policijsko službo. Mnogi jih niso ubogali in so se raje javljali partizanskim enotam.

Dne 14. februarja so se po dogovoru s partizani zbrali v gostilni »Blažič« na Dobračevi: Nace Naglič, Alojz Gostiša in Franc Primožič, vsi stari nad štirideset let. V gostilni je bilo še nekaj drugih gostov, ko sta vstopila partizana Pavle Inglič-Bar in Milan Žakelj-Žirovnik. Ostali gostje, ki na srečanje niso bili pripravljene, so od strahu prebledeli. Po krajšem razgovoru so odšli v partizane trije novi prostovoljci, Bar in Žirovnik sta jih peljala do Mrlakovega bivaka.

Dne 15. februarja se je zbrala vsa Poljanska četa v surekovem gozdčku nad Zalešami. Ker je bilo vsak dan več prostovoljcev, se je tega dne ustanovila Žirovska četa. Poljanska četa se je preimenovala v Poljanski bataljon, za komandanta je bil imenovan tovariš Silvo Stibel-Dimač. Komandir Žirovske čete je postal tovariš Adolf Kalan-Muki, doma iz Žabje vasi, komisar pa je bil tovariš po imenu Sokol. Bar je prevzel delo na terenu.

Dne 16. februarja sta vstopila v partizane Leander Mlinar in Franc Žakelj iz Žirov, 17. februarja pa še Janez Oblak iz Jarčje doline. To so bili do sedaj najmlajši fantje, rojeni 1925, stari komaj 18 let, ki so se že od jeseni pripravljali, da vstopijo k partizanom. Značilen za uspeh pri mobilizaciji je primer

skupine mladih delavcev. Od ene same šestčlanske čevljarske mize so štirje fantje iz čevljarske zadruge odšli v partizane.

V drugi polovici februarja se je zvedelo, da pripravljajo Nemci trebijsko šolo za svojo postojanko. Ker so bile nemške postojanke tako po hribih kot dolinah na gosto posejane, se je partizansko vodstvo odločilo uničiti šolsko stavbo. Tja se je napotil vod fantov, ki jih je vodil Karel Kavčič-Iztok. Previdno so se ji približali. Na hribčku nad šolo pa je počakala mitraljeska zaseda. Ugotovili so, da so Nemci na oknih šolskega poslopja že napravili strelne line. Šola pa je bila že povsem pripravljena za vselitev. Ko so na hitro ugotovili, da ni nikogar v stavbi, so se splazili na podstrešje, kjer so zakurili. Plamen je hitro objel vse poslopje in vod partizanov se je počasi umaknil proti Kladju, kjer so se ustavili pri Pivku. Gospodar Janez Jurca je

Levo: Skupina žirovskih aktivistov leta 1943 (od leve Milan Zakelj, kuharica Cilka, Maks Oblak, Vencelj Justin, Viktor Osredkar, Ivan Založnik, Jože Mravlje, spredaj Rudi Lukman in Jože Koširi). — *Desno:* Žirovska četa pred odhodom na akcijo junija 1943

vedno rad postregel partizanom, kadar so hodili mimo njegove hiše. To pot pa jim je poklonil lepo rejeno ovco. Zaklali so jo in kralu je zadišalo po pečenki. Ko so se okrepčali, so ostanek vzeli s seboj za svoje tovariše ter odšli proti Žirovskemu vrhu. Domačijo Janeza Jurca so partizani imenovali ilegalno pri »Čiku«.

Zelo požrtvovalni so bili v Žirovskem vrhu tudi Mrlak, Lipnik in Lošcer. Bili so tudi terenski obveščevalci.

V začetku marca je pobegnil iz nemške žandarmerijske enote bivši jugoslovanski orožnik Bogdan Rajković. Bil je Dalmatinec. Večkrat je partizanom posredoval kakšno važno obvestilo iz žandarmerijske službe. Naveličal se je služiti tujcem. Javil se je poveljstvu Žirovske čete.

Dne 6. marca je vstopil v NOV Franc Kunc iz Račeve. Moral bi k nemški policiji. Nekaj dni nato se je javil še Tone Kavčič iz Stare vasi. V NOV je prišel iz Celovca, kjer je bil v službi in se ni odzval vpoklicu v nemško vojsko.

Nekako sredi marca se je skupina Žirovske čete odločila na Fužinah minirati cesto. Ker niso imeli za to primernega eksploziva, so uporabili mine, ki so jih pobrali ob meji. Ta eksploziv pa za miniranje ni bil najboljši. Mimogrede so podrli še nekaj telefonskih drogov, žico pa so razsekali.

Dne 16. marca se je pridružil partizanom Zorko Kržišnik iz Stare vasi. Bil je šofer na poštнем avtobusu, ki ga je zapustil kar na cesti v bližini Fužin. Z videzom, da so ga partizani ugrabili, je hotel zavarovati svojo družino pred preganjanjem. Nemci pa so njegovo ženo kljub temu poslali v internacijo, hčerko pa so oteli sorodniki.

Nemci so poslali v Žiri tajne agente. Bila je nedelja, 28. marea. Žirovski fantje so ob belem dnevu z nahrbtniki krenili proti Logu in iskali partizanske enote. Kljub temu, da se je nemški tajni policist stalno sprehajal po Žireh, so na skrivaj odšli pri belem dnevu iz Žirov naslednji novi prostovoljci: Milan Strlič, Franc Naglič, Peter Naglič, Marij Bizjak, Janko Dolenc, Fero Kolenc, Franc Dolenc in Zdravko Rink. Šli so proti Logu in v Opalah pri Laznarju čakali na partizansko zvezo. Ko so jo dobili, so z vodičem odšli nazaj čez Goropeke, kjer so se v Stari vasi ustavili pri Janku Jerebu, ki je bil iz njihovega letnika. Vabili so ga s seboj v partizane. Janko je stanoval v tuji hiši. Nemci so do tal porušili dom in vsa gospodarska poslopja njegovega očeta. Boječ se, da bi Nemci preganjali starše, brate in sestre, se ni mogel odločiti. Ostali fantje so po Plastuhovi grapi krenili v Žirovski vrh.

V noči od 28. na 29. marec so odšli v NOV: Ludvik Cigale, Pavel Govekar in Jakob Zakelj iz Nove vasi, Pavel Kavčič iz Ledinice in Miloš Mlinar iz Stare vasi, ki je pustil svoj bicikel sredi travnika na poti iz Nove vasi v Račevo, kjer je bil doma, kot da bi ga partizani ugrabili.

Podobnih primerov je bilo veliko, saj so fantje hoteli zavarovati svoje sorodnike. Marca so se partizanom pridružili še naslednji fantje iz Žirovskega vrha: Tone Frlič, Pavel Benedik, Pavel Mlinar, Aleksander Oblak, Albin Sedej, Jakob Primožič, Pavel Seljak in Franc Galičič s Fužin.

Vodstvo je imelo veliko preglavic s prehrano in oborožitvijo. Ker je bilo precej borcev brez orožja, je bilo nujno udarjati po Švabih in si tako zagotavljati oborožitev. Večje število fantov pa so transportirali preko meje na Notranjsko in Dolenjsko, kjer so brigade po številnih bojih potrebovale zmeraj novih moči.

Ker je bilo še precej borcev neoboroženih, hkrati pa je bilo treba zaščititi zanesljive domačije pred izdajstvom, se je vodstvo odločilo, da fante zaposli z gradnjo bivakov. Tak bivak so zgradili v Žirovskem vrhu v grapi pod Brdarčkom. Imenovali so ga »avtobus«. Bil je zelo dobro skrit in do njega je bilo moč priti le po grapi čez vodo.

Zelo zanesljiv bivak je bil tudi pri Mrlaku v Žirovskem vrhu in v Jarčji dolini v mali grapi med Krištanom in Kovačem. V teh bivakih so prenočevali borci, shranjevali orožje in druge predmete. Pozneje je bilo na Mrzlem vrhu, Ledinici, Rakulku, Račevi, Novi vasi in drugod zgrajenih še več zemljank, po domače »bunkarjev«.

V začetku aprila se je pridružil partizanom Janez Mlinar (Lomarjev) iz Stare vasi. Partizanom so v tem času sledili tudi: Viljem Kavčič in Pavle Rink iz Žirov, Jože Šubic in Jakob Frlič iz Žirovskega vrha.

Dne 6. aprila je padel na kurirski poti Jože Poljanšek, doma iz Nove vasi. Po poklicu je bil mesar, vesten in hraber fant. Padel je v nemško zasedo v Vinharjih.

Dne 14. aprila zvečer so se v Žireh pojavili škofjeloški gestapovci. Med ljudmi je završalo, da se pripravlja nekaj posebnega. Sinovi mnogih so že bili partizani. Njihove družine so takoj posumile, da bodo spet preseljevali. Ogroženi ljudje so se zvečer umaknili s svojih domov. Domneva se je uresničila. Že ob 5. uri ponoči oziroma zjutraj so gestapovci skupno z žandarji in financarji pod vodstvom gestapovca Kinkelina obkolili hiše in razbijali po vratih in oknih pri Trčkovem Matevžu v Stari vasi in zahtevali, naj jim odpre. Prizadeti so se poskrili in odprla je stanujoča stranka. Ker je bila hiša prazna,

so po sosednjih hišah iskali toliko časa, dokler jih niso našli. Iskali so tudi Mrovcovo družino v Stari vasi, pa je vsem uspelo skriti se.

Vso noč so stražili tudi hišo Toneta Kržišnika. Ker je bil sam doma, je ves čas opazoval stražarja, kako se je skrival v bližini njegove hiše. Pa tudi Kržišnik se je srečno izmuznil in jo v ranem svitu mahnil proti goropeškim gmajnam. Skrival se je v Novi vasi, kjer se je večkrat sestal s svojimi sinovi-partizani. Pozneje pa so ga Nemci vseeno izsledili in ga internirali. Ta dan so žandarji in gestapovci pretaknili še mnogo drugih hiš, toda posebno uspeli niso. Povsod pa so si sevè, napolnili svoje torbe in si tako utešili svojo roparsko žilico. Okrog 9. ure so pripeljali Nemci v Žiri tri avtobuse, ki so skoraj prazni odšli nazaj. Odpeljali so samo tričlansko družino Matevža Govekarja, ženo Ano in sina Milana, v Škofji Loki pa so aretirali še hčer Meri. Iz Goropek so odgnali Balčkovo mater, hčer Frančiško in sina Avguština, ki pa jim je tik pred odhodom pobegnil iz avtomobila. Iz Žirovskega vrha pa so izselili Erzožnik Frančiško. Tako so ta dan Nemci odgnali v pregnanstvo razen dvanajstletnega dečka, same stare ljudi.

Bilo je nekako sredi aprila. Komandir Žirovske čete Adolf Kalan-Muki je postrojil vse fante, nato je komisar govoril fantom o dogodkih po svetu, o borbi, o stanju v četi, med drugim tudi o tem, da se bliža Hitlerjev rojstni dan. Za ta dan naj bi pripravili živalne akcije, da bodo Nemci občutili njihovo trdo pest.

Komandirju so se javili trije tovariši in povedali, da imajo doma orožje ter prosijo, če ga lahko gredo iskat. Komandir Muki jim je rad dovolil in jim dal za spremstvo dva oborožena borca, nakar so krenili iz Žirovskega vrha skozi Novo vas na goropeški grič, kjer sta spremljevalca počakala, tovariši pa so se spustili v dolino, vsak na svoj dom, kjer so skrivali orožje.

Zorko Kržišnik je imel najbližje. Puško je imel skrito doma pod podom v trgovini in se je prvi vrnil na dogovorjeno mesto. Kmalu nato se je s puško vrnil tudi Marjan Bizjak. Čakali so še Petra Nagliča. Ko je ta prišel na svoj dom, je opazil, da je šla mimo dvanajstčlanska nemška patrolja, ki se je zatekla v sosedni kozolec in Nacetovo klonico. Ker je bila noč svetla, je posumil, da so ga videli in da ga čakajo nekje v zasedi. Moral je biti previden, a tovariši so ga čakali. Pripravil je puško, v žepe naložil nekaj hrane, nato pa se po trebuhu splazil po mrzli slani skozi Župnice do Sore in čez njo, nato pa stekel proti gozdu in že bil na dogovorjenem mestu. Četa je pridobila tri puške.

Tisti dan je prišlo v Žirovski vrh obvestilo, da čakata v Stari vasi dva fanta, ki bi se rada pridružila partizanom. To sta bila brata Janko in Lojze Demšar iz Ledinice. Partizani so se takoj povezali z njima in že sta bila v četi. Komaj dva dni sta bila tam in že sta na vse pretege prosila ter jokala, da bi jima dovolili oditi domov. Bila sta krepka fanta, pa sta jokala in prosila kot otroka. Ker sta bila v četi le dva dni, nista mogla poznati nobenih vojaških skrivnosti, zato je vodstvo odločilo, naj gresta, kamor hočeta. Dali so jima še stražo, ki ju je pripeljala do Čičevega griča, od koder sta potem lahko sama šla domov. Pozneje sta šla na Koroško, kjer je eden od njiju izgubil življenje.

Iz čete so se borci s svojimi vojaškimi nalogami razkropili na več strani. Ena skupina se je podala na Selo in Fužine, nekaj borcev je šlo na poljansko stran, en vod pa v Račevo. Med drugim so se ustavili pri zavedni partizanski hiši »pri Lipniku«. Zelo so bili presenečeni, ko je gospodar Lipnik, prej tako

navdušen za osvobodilni boj, postal naenkrat tako hladen in rezerviran. Zaslutili so, da je tej nenadni spremembi vzrok »bela garda«, ki se je jeseni leta 1942 ustanovila v bližnjem Št. Joštu, nato pa še na Vrhu Treh Kraljev. Krenili so proti namenjenemu cilju in postavili zasedo v bližini račevske poti. Zaman so čakali — Nemcev ni bilo. Pod večer so se umaknili globlje v gozd, dva tovariša pa sta pri bližnjih kmetih poiskala nekaj hrane. Na vse zgodaj drugega dne so spet krenili v zasedo, a so vse dopoldne zaman čakali. Ko so že hoteli zapustiti položaje, so zagledali proti njim v gosjem redu premikajočo se nemško patroljo. Kljub temu, da zaseda zaradi precejšnjega razkoraka ni imela pravega položaja za uspešen napad, so fantje vseeno spustili nekaj strelav.

Na Fužinah in na Selu so partizani Žirovske čete podirali telefonske drogove, namenili pa so se tudi vnovič minirati cesto. Nad »galerijo« blizu Maharjeve grape je stražil cesto oklopni avto z nemško posadko, zato so morali opustiti miniranje ceste. Okrog 10. ure zvečer jo je po cesti od Fužin primahal neki civilist in, ko je došel do partizanske straže, je pozdravil »Heil Hitler«. Vodja straže, Franc Jerneje-Milče, mu je v odgovor prisolil krepko zaušnico. To je bil Žirovec, ki so ga gestapovci pridobili za vohunsko službo.

V jutranjem svitu so borci zapustili svoje položaje okoli Fužin in se podali nazaj v Žirovski vrh, ujetega špijona pa so prevzeli organi VOS.

Na večiko soboto, 24. aprila se je vsa četa zbrala za Zatrežnikom nad Šlosarjevo domačijo. Iz doline so aktivisti prinesli vse polno kolačev in potic. Borci so bili kar presenečeni nad tolikimi dobrotami. Kar prijetno jim je bilo, da so se žirovske žene in dekleta tako potrudile in se spomnile nanje.

V mraku je četa krenila v dolino, prekoračila cesto na Selu, nato pa vstopila skozi Jarčjo dolino v Koprivnik, kjer se je v Tešarjevem gozdu ustavila. Tu naj bi ostali nekaj dni. Uredili so si taborišče in razmestili straže, ostali pa so legli k počitku.

Dne 24. aprila v ranih jutranjih urah je nemška patrolja ubila stražarja Ferdinanda Dolinarja. Bil je kmečki sin, doma iz Ledinice. Nemci so izstrelili samo dva naboja, ki sta ga smrtno zadela, nato pa so zbežali v takšni naglici, da je eden od njiju izgubil dežni plašč in čepico. Ker so Nemci odkrili taborišče partizanov, so se morali ti premakniti na drugo, varnejše mesto. Zelo težko je bilo soborcem, ko so izgubili dobrega tovariša Miklavža.

Dne 27. aprila so partizani po vseh enotah praznovali drugo obletnico ustanovitve OF, dve leti trdega in krvavega boja za svobodo in lepše življenje delovnih ljudi. Spet so po okoliških hribih zagoreli kresovi in se oglasile borbene partizanske pesmi o svobodi in upor. Ta dan so bili sprejeti nekateri borci in mladinci, ki so se v bojih dobro izkazali, v Komunistično partijo in SKOJ.

Dne 28. aprila zvečer so prišli na javko h Krištanu trije fantje, katere je vodil Fero Kolenc. Iskali so zvezo s četo. Bili so premočeni, ker je lilo kot iz škafa. Hitro so se preoblekli v suho perilo, nato pa so se zaradi varnosti umaknili na podstrešje. Pri Krištanu so bila doma brhka dekleta, ki so partizane stalno obveščale o gibanju sovražnika in opravljala tudi kurirske naloge. Ivanka in Marta sta ravno prišli iz Škofje Loke, kamor sta odnesli partizansko pošto, nazaj pa sta z avtobusom pripeljali razno gradivo. Pripovedovali sta o grozodejstvih, ki jih Nemci počenjajo po Poljanski dolini in po vsej Gorrenjski. (Tudi na avtobusu so imeli partizani kljub strogi kontroli in vohunski službi zanesljive ljudi, ki so večkrat prevažali gradivo za borce.) Medtem ko

so otroci začeli pripravljati trosilno akcijo za 1. maj, je Krištanova mama borecem skuhala večerjo. Ko jo je pravkar postavila na mizo in jih hotela poklicati, so v hišo vstopili žandarji. Ker je bila miza velika, so postavili mitraljez kar nanjo, puške pa po klopeh. Bili so precej pijani. Domače je zelo skrbelo, če niso izvohljali, da so pri njih partizani. (Bili so: Fero Kolenc, Marij Bizjak in Aleksander Oblak.) Žandarji so medtem izjavili, da bodo pri njih prenočili. Komaj so se nekoliko razkomatali, že je pred hišo počil strel. Žandarji so se na mah zaklonili za zidove in se plazili v vežo, kjer so skozi odprta vrata videli na tleh ležečega tovariša. Nato so se šele spomnili na orožje in pričeli streljati v temno noč na vse strani. Kmalu po prihodu

Jože Poljanšek z Dobručev

Franc Primožič iz Nove vasi

Leander Mlinar ml. iz Žirov

Nemcey h Krištanu, sta namreč prišla dva partizanska kurirja, na katera je čakal Fero s tovariši. Ko sta se približala hiši, sta zagledala pred njo stoječega človeka. Na vprašanje, kdo je, je zavpil »Halt«. Janko Dolenc je sprožil puško, pripravljeno na strel, nakar sta se oba umaknila v zaklon v bližnji gozd. Žandar Grödler je obležal mrtev na tleh. Nemci so v hiši ostali vso noč: čeprav je v veži ležal mrtev kamerad, so vso noč nagajali domačim dekletom, da so se jih komaj ubranile. Žandarji so hišo zapustili šele zjutraj pri belem dnevu. (Zanimivo pa je, da žandarmerijski komandir Maller ni dal prijave za požig hiše, čeprav je bil žandar Grödler ubit tik pred hišo. Po navodilih policijskih organov bi bila hiša požgana, če bi bilo ugotovljeno, da je bil Nемеc ubit do 200 m od hiše.)

Ta čas se je Žirovska četa razdelila na dve skupini. Manjša skupina se je nekaj dni zadrževala v Jarčji dolini in na Koprivniku, nato pa se je podala čez cesto preko Kladja v Žirovski vrh, večja skupina pa je krenila v Oselico, kjer so se sestali s poljanskimi tovariši.

Za 1. maj so v bližnji in daljni okolici že drugič zagoreli partizanski kresovi v počastitev velikega praznika revolucionarnih delavcev, vmes pa so odjeknile eksplozije bomb v počastitev praznika. 1. maja zvečer so se borci pripravili, da zapustijo Oselico. Kolona borecev se je pomikala proti Trebiji in Pogari, kjer je nameravala prekoračiti cesto in Soro in nato kreniti v

Žirovski vrh. Predhodnica je pravkar hotela čez cesto, ko so Nemci, ki so prežali v zasedi, usuli nanjo ogenj. Smrtno zadet se je zgrudil Janez Strlič, ki je izkrvavel pod evetočo češnjo nad cestnim ovinkom v bližini pogarskega mostu. Spet so bili borci težko prizadeti ob izgubi zvestega in vzornega tovariša. Janez je bil izučen čevljar.

Nekaj dni po Janezovi smrti se je raznesla žalostna vest, da je v najlepši pomladi na Mlaki nad Javorjami padel Franc Žakelj-Baldo iz Žirov. Komaj izučenega čevljarškega delavca Franca je zadel nemški ostrostrelec, ki se je s pomočjo izdajalcev približal stražarskemu mestu partizanskega taborišča.

Nemško nasilje je bilo iz dneva v dan hujše. To pa ni ustavilo dotoka novih borcev. V začetku maja so vstopili v NOV naslednji fantje: Janez Jan, Stanislav Kavčič in Vinko Mlinar iz Stare vasi ter Alojz Erznožnik in Janez Benedik iz Žirovskega vrha.

Manjša skupina borcev je 5. maja taborila v gozdu blizu Opal. Ker je bila meja zapredena z bodečo žico in zaminirana, se je tam zadrževala manjša skupina partizanov, ki so skrbeli za varen prehod transportov, kurirjev in obveščevalcev pri prestopanju meje iz Gorenjske v Dolomite na Notranjsko ali Primorsko in nazaj. Prve dni maja so trije fantje iz te skupine zapustili to mesto. Kmetu Kendi so odnesli še neko orodje in posodo, ki jim ga je bil posodil. Ko so prišli do hiše, so videli, da so od vseh strani obkoljeni in da se bo le težko rešiti iz zmede. Edino Fero Kolenc se je iztrgal iz rok Nemca, ki ga je že zgrabil za roko, in jo srečno odnesel. Milana Strliča in Aleksandra Oblaka pa so Nemci zgrabili in ju že v zgodnjem jutru pripeljali v Žiri na žandarmerijo. Za ta dogodek so zvedeli terenci v Stari vasi. Jože Kavčič je takoj obvestil o tem partizane v Žirovskem vrhu. Sklicali so kratek posvet in že je krenila skupina borcev na Fužine čakati poštni avtobus in reševati ujeta tovariša. Postavili so zasedo: pod Zelenakom je zavzel položaj mitraljezec tovariš Tone Kavčič-Sever, nad Maharjevo grapo pa mitraljezec Janez Kosterov s pomočniki in nekaj puškariji.

Ko je okrog 2. ure popoldne poštni avtobus prevozil zasedo, se je takoj za njim pojavilo poštno spremstvo — dva luksuzna avtomobila. V vsakem vozilu je sedelo po pet Nemcev s šlemi na glavah. Vsi so bili oboroženi z avtomatskim orožjem, sredi avtomobila pa so imeli pritrjeno še težko strojnico. Zagrmela sta partizanska mitraljeza. Nemška avtomobila sta se preklunjana ustavila. Eno vozilo je bilo popolnoma uničeno, štirje vojaki so bili na mestu mrtvi, ostali pa ranjeni. Na avtobusu se je vozila 10-članska nemška patrolja iz Gorenje vasi, ki je patroljirala proti Žirem in vstopila pri Pintarju v avtobus. Ko so v avtobusu zaslišali streljanje, so se Nemci poskrili za sedeže in ukazali avto ustaviti. Splazili so se iz avtobusa in začeli kar na slepo streljati proti gozdu. Ker borci niso računali, da se v avtobusu vozi oboroženo moštvo, so bili močno presenečeni. Morali so se umakniti, ne da bi spremstvo popolnoma uničili. Ujetih tovarišev ni bilo na avtobusu, ker so gestapovci takoj zjutraj oba odpeljali v škofjeloške zapore in od tam v Begunje. Nemcem so pri priči prišli na pomoč še iz Gorenje vasi in Poljan. Celó iz Škofje Loke je prišlo nekaj avtomobilov policije, a se niso upali za partizani. Borci so se umaknili v smeri proti Žirovskemu vrhu.

Tam se je ta čas mudila večja skupina delavcev, ki so pobirali žico in železo po vojaških utrdbah, ker je Nemcem železa že primanjkovalo. S tovrnim avtom so delavcem pripeljali hrano in razno orodje. Hrano in orodje so partizani zaplenili, avto pa zažgali. Sklicali so vse delavce in jim napravili

ostro pridigo. V Žirovski vrh poslej ni bilo nobenega avtomobila več, da bi odvažal železo proti Loki. Delavci so si ravno skuhalo kosilo. Borci so si ga privoščili, delavcem pa dejali, da bodo lahko kosili doma. Še enkrat so jih opozorili, naj ne služijo Nemcem in jih povabili, naj se pridružijo osvobodilni vojski.

Po napadu na nemške avtomobile na Fužinah je partizansko vodstvo zamenjalo komandirja Žirovske čete Adolfa Kalana-Mukija, z motivacijo, da je napad le delno uspel in da je bilo premalo poskrbljeno za varnost borcev, čeprav pri napadu ni bilo naših žrtev. Za novega komandirja Žirovske čete je bil imenovan Tone Kavčič-Sever, doma iz Stare vasi.

V nedeljo, 9. maja po jutranji maši, ko so se ljudje zbrali pred farno cerkvijo v Žireh, je Pavel Inglič-Bar v partizanski uniformi razglasil sklep rajonskega odbora OF o prepovedi pobiranja kakršnekoli lastnine bivše jugoslovanske vojske na tem področju, ker je to gradivo narodna last. Nato je pozdravil: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!« in odšel. Pred cerkvijo je bilo zbranih mnogo ljudi, ki so poslušali prvo partizansko odredbo iz ust slovenskega borca. Žandarmerijska postaja je bila komaj trideset metrov oddaljena od mesta, kjer je Bar bral razglas rajonskega odbora OF. Ljudje so bili presenečeni, saj mnogi še nikoli niso videli partizana. Nekateri so celo mislili, da so to napol kosmati in divji možje, kot so jih slikali Nemci po časopisih in pisali o njih.

Dne 7. maja so Nemci izvedli nabor, ki je bil v Škofji Loki za letnike: 1916, 1917, 1918 in 1919. Od teh letnikov je bila že skoraj polovica fantov z Žirovskega v partizanski vojski, tako da jih je na nabor prišla komaj polovica.

Med 7. in 12. majem so četniki v bližini Hleviš ujeli Leandra Mlinarja in Staneta Ponomarenka, a Leander jim je že po nekaj dneh pobegnil in se vrnil. Povedal je, da so to gosposki vojaki. Kazalo je, da so sami oficirji. Opazil je le nekaj navadnih vojakov. V četi je nekdo pristavil: »To so generali brez vojske.«

Dne 12. maja se je zvedelo, da so Nemci ustrelili Milana Strliča in Aleksandra Oblaka, kmečkega sina iz Žirovskega vrha. Strlič Milan je bil čevljarški pomočnik, doma iz Žirov.

Dne 20. maja se je partizanom pridružil Janko Naglič iz Stare vasi.

Področje Račeve in zgornji del Žirovskega vrha proti Lavrovcu je bil za partizane vedno nevarnejši. Tu so se pojavljali belogardisti, ki so organizirali svojo postojanko na Vrhju Treh kraljev, pa tudi Nemci so imeli v tem delu razpredene svoje mreže. V nekaj hišah so Nemci in belogardisti pridobili ljudi, ki so vohunili zanje. Čeprav je bilo prebivalstvo tega področja pretežno za partizane, je bilo njihovo gibanje in gibanje njihovih sodelavcev zelo ogroženo, ker so vohuni sproti obveščali Nemce v Žireh in belogardiste na Vrhju Treh kraljev in Št. Joštu. Partizansko vodstvo je to že dalj časa opazovalo, sedaj pa se je odločilo, da temu napravi konec. V spodnjem delu Račeve so 20. maja likvidirali najbolj osumljene, kar naj bi bilo opomin ostalim. V zgornjem delu pa so na posredovanje terencev napravili večjo kazensko rekvizicijo, kar je tudi učinkovalo. Za vsako ceno je bilo treba ustrahovati izdajalce in vohune. Tako so 30. maja tudi na Selu za vedno posvetili nekemu

vohunu z Dobračeve, ki se je po navodilih gestapa vrnil celo na avtobus za sprevednika, da bi kontroliral potujoče potnike.

Tudi četniki bi bili radi pridobili Žirovce za svoje sodelovanje. V ta namen so v Brekovcah pri Jureču sklicali sestanek nekaterih okoliških mož, med njimi tudi Žirovce. Ta sestanek je bil 12. junija, nanj pa so se napotili: Albin Čadež, Filip Potočnik, Pavel Zajc in še nekateri drugi. Gostilna se je napolnila s fanti in možakarji. S četniške strani so bili navzoči štirje oficirji, pred hišo pa so imeli svojega stražarja. Med njimi sta bila tudi Vinko Demšar in Filip Vrhovec. Vinko Demšar se je medtem že vrnil iz Srbije, kamor je bil pregnan, ta čas pa se je začasno naselil v Rovtahn, ker je bilo njegovo posestvo v Žireh zaplenjeno, na njem pa je gospodaril Nемеc. Filip Vrhovec pa se je v letu 1941 umaknil pred Nemci iz Žirov in se zatekel preko meje na Vrhniko. Ker pa je imel v Žireh družino, je rad zahajal v bližino. Četniki so navzočim razložili svoj program. Razgovor pa se je sukal tudi okrog tega, kako čimprej pregnati osvajalca. Potočnik jim je kar naravnost dejal, da ga na ta način kot to delajo »belogardisti in še nekateri drugi, ne bomo nikdar pregnali«. Ob tej izjavi so bili četniki prizadeti. Na vse načine so dokazovali, da nimajo ničesar skupnega z belogardisti niti z Lahci. Res je, da so se v tem kraju komaj začeli organizirati in kazalo je, da ne sodelujejo neposredno z osvajalci, vendar pa tudi proti okupatorju niso delovali. Imeli pa so dobre zveze z belogardisti, ki so bili z osvajalci v dobrih odnosih. Belogardisti so bili večkrat s četniki, ki so se svobodno gibali po vseh okupatorjevih postojankah. Pri razgovorih je bil še nekdo, za katerega so domnevali, da je bržčas belogardistični obveščevalec. Na vso moč so si prizadevali pridobiti prebivalstvo za sodelovanje z njimi. Četniki so brenkali na nacionalno struno, belogardisti pa so trdili, da se borijo za vero in boga. Prikriti so hoteli sodelovanje z osvajalci. Razgovori so bili javni in vpričo vseh poslušalcev. Pravilno stališče partizanskih zastopnikov je od časa do časa odobral tudi Filip Vrhovec, medtem ko so ostali gostje previdno molčali, le redko je kdo dal kako previdno pripombo. Res, četniki so bili kavaliriji: plačali so ves račun za popito pijačo v gostilni. Med četniki je bil tudi od njih ujeti Stane Ponomarenko, ki je kasneje pobegnul in zopet vstopil v NO.

— — —

Nazaj grede od Jureča so »žirovsko delegacijo« na meji v Brekovcah zajele nemške straže. Očividno je bilo to organizirano. Možje so se hitro znašli in ponudili nemškemu financarjem cigarete, ti pa so jih nato pustili domov. Ob tem sestanku se je četnikom silno zameril Filip Vrhovec, ki je odobral stališče ilegalnih predstavnikov OF. Ker se četniki niso hoteli kompromitirati, so naščuvali italijanske fašiste na Lavrovcu in Vrsniku, naj bi Vrhovca aretirali. Ker pa se jim tudi to ni obneslo, so ga aretirali četniki sami in ga obsodili na prvo kazen: petindvajset udarcev z leskovko po »zadnji plati«. Ko so četniki obsodbo izvršili, so Vrhovca povabili v svoje vrste, kar pa je ta odklonil. Četniki so ga zato zasledovali in naposled s pomočjo belogardista aretirali in izročili Nemcem, ki so ga poslali v Dachau. Pozneje so četniki izrazili željo, da bi se radi sestali z voditelji NOG na žirovskem terenu. To zvezo so s posredovanjem Lovra Kavčiča tudi dobili. Sestali so se v gozdu v bližini Sivkarja v Zabrežniku. Osvobodilno fronto je po pooblastilu PK KPS predstavljal Milan Žakelj, spremljal pa ga je Jože Mravljje, od četnikov

pa je bil navzoč Hlebec-Gorjan, doma nekje z Gorenjskega. (Podrobneje o tem srečanju glej LR, III, 1958, str. 45—48.)

Nekako sredi junija so Nemci ujeli partizana Luko Bogataja s Kranjskega brda. Zaprli so ga v občinski zapor v Žireh. Še isti dan, bila je nedelja, ga je iz zapora rešil Franc Giacomelli iz Stare vasi. Filip Potočnik pa ga je o tem obvestil na cesti. Giacomelli je ob Potočnikovi preži najprej poizvedel, če bo fant v resnici zbežal, da ga ne bi kasneje izdal. Ogledal si je tudi ključavnico. Ker ni imel primernega orodja, se je odpravil k Starmanovemu Janku, — kovaču nasproti starega občinskega poslopja, dobil tam ustrezno jeglico in odklenil ječo. Z rešenim borcem sta se kasneje sestala pri Petriču v Stari vasi, kjer je dobil koš in grablje in se kar v nedeljo podnevi odpravil za svojimi tovariši.

Levo: Vod Narodne zaščite s komandirjem Bogdanom Rajkovičem leta 1945. — Desno: Del žirovske čete leta 1945, v sredini Stane Ponomareuko

V juniju so v Žirovsko četo vstopili naslednji Žirovci: Maks Kopač z Dobračeve, Rudolf Kavčič iz Nove vasi, brata Vinko in Polde Gregorač s Sela, Marjan Mlakar iz Žirov, iz nemške vojske pa je pobegnil Vinko Ušeničnik s Sela in se pridružil partizanom.

Dne 6. junija so partizani izvedli prvo manjšo mobilizacijo. Mobilizirali so: Vinka Jezerška, Antona Burnika, Janeza Kristana in Janka Grošlja, vse s Sela, z Dobračeve pa Luznarja Ivana in Franca Grošlja. Tudi po hribih so začeli z mobilizacijo. Dan pozneje so mobilizirali Julija Grošlja in Vinka Kržišnika s Sela.

Dne 24. junija je izgubil življenje mladi Franc Mravlje (Petelinov), sin malega kmeta iz Žirovskega vrha. Borci so se utaborili v gozdu v Kladju. Mravlje se je kot kurir nenadoma znašel pred nemško patroljo.

Ta čas je osvobodilnemu gibanju spričo naraščajoče moči NOV vse bolj primanjkovalo sredstev. Partizanske tehnike (tiskarne) niso mogle izdajati časopisov in poročil, če niso bile povezane s svetom. Res da je imel na svojem stanovanju pod štedilnikom Franc Giacomelli radijski aparat že poleti 1942, kasneje si ga je oskrbel tudi Leander Mlinar iz Žirov, pravega aparata z zvočnikom pa ni bilo. Zato so se v vodstvu odločili, da bodo radijski aparat rekvirirali Antonu Jobstu, občinskemu uslužbencu v Žireh, ki so mu Nemci aparat dovolili.

Nalogo je prostovoljno izvršil sredi belega dne Janez Jan, čeprav je bila v bližini žandarmerijska postojanka. Oprtal je koš, vzal koso in grablje in se čez travnike z zavihanimi rokavi odpravil k cilju. Jobstovi so bili prav

pri kosilu, ko je v hišo vstopil Janez in povedal, po kaj je prišel. Jobstovi so brez oklevanja izročili aparat in tudi intervenirali niso na žandarmeriji, čeprav bi lahko. Janez je dal radio v koš in urno odšel. Že se je približal potoku Račevi, ko je nenadoma opazil, da se mu iz Stare vasi proti strojnari bliža nemška patrolja. Skočil je v potok, skrnil aparat v grmovje, nato pa po potoku nizzol stekel do Bazovic. Še isti večer sta radio spravila na varno Jože Kavčič in Jože Košir.

Kot kurir GŠ NOV in POS ali DO je padel v zasedo naš rojak Karel Poljanšek iz Ledinice. Po poklicu je bil krojač. Ta dan se je z vsoto denarja, namenjenega partizanom, vračal v Dolomite.

Dne 16. julija v ranem jutru so Nemci na Suši ubili Zorka Kopača-Živka. V Dolenji vasi pri napadu na Nemce, ki so ta dan tam streljali talce, je bil ranjen. Živko se je ranjen zatekel na Sušo, kjer so ga zasledili Nemci in ubili. Živko je bil pred tem komandir Poljanske čete. V spomin na ta tragičen dogodek je njegovo dekle — Pavla Primoževa — napisala pesem Ko v ranem jutru ptički so zapeli, ki je malone ponarodela.

Dne 6. julija se je smrtno ponesrečil Pavel Mlinar (Grogcov). Opasan z bombo je splezal na česnjo, pa se mu je bomba zataknila za vejo, se sprožila in ga raztrgala.

V drugi polovici julija je odšla iz Gorenje vasi v Žirovski vrh precej močna nemška patrolja, ki jo je vodil gestapovski asistent Felcer. Verjetno je hotel zaslužiti obljubljeni nagrado 5000 mark za glavo Pavleta Ingliča-Bara. Pod Čičevim gričem so partizani gestapovca ustrelili.

Ker je partizanom vedno primanjkovalo tobaka, so se nekega poletnega večera napotili v dolino in obiskali Zajčevu trgovino na Dobračevi. Dva tovariša sta ostala na straži pred hišo, dva pa sta vstopila. V sobi je bil nemški žandar. Vodja patrolje je Zajčevi povedal, da so prišli po tobak. Domača hčerka je takoj odšla s tovarišem v trgovino, kjer sta naložila poln nahrbtnik, vodja pa je medtem stražil nemškega vasovalca. Z nahrbtnikom cigaret so razveselili tovariše v enoti.

V drugi polovici julija so vstopili novi prostovoljci, med njimi: Ciril in Julij Strlič z Dobračeve, Rado Jurca iz Kladjja, Vinko Kolenc ml. iz Žirov, iz Račeve pa Janez Kavčič, ki je vse od leta 1941 aktivno sodeloval v OF in z NOG.

Dne 2. avgusta zgodaj zjutraj so nemške enote z vseh strani hkrati obkobile Žirovski vrh, da bi uničile 7. SNOB Fr. Prešerna, ki se je pravkar prebijala iz Selške doline preko Žirovskega vrha na Notranjsko. Že ob 7. uri zjutraj so držali v kleščah obsežno planoto Žirovskega vrha. Ofenziva zoper Prešernovo brigado se je pričela in potekala v smeri nemške meje na Gorenjo vas. Trupe nemških vojakov in policistov so začele napad na sektorju: Podlesec—Lavrovce—Lučine. Vse dopoldne je bilo slišati streljanje, regljanje strojnic, vmes pa tudi eksplozije bomb. Okrog 12. ure je nemški avto pripeljal več moških, ki so jih zajeli. Bili so to domači drvarji, ki so pripravljali drva v gozdu. Okrog 2. ure popoldne pa so v spremstvu straže prignali partizana in partizanko. Črnolasa žena s titovko na glavi je nosila preko ramen mitraljez. Ponosno je hodila, poleg nje pa je hodil moški, ki je bil videti ranjen. Bila sta tovariša in borca. Ta dan sta se med prvimi spoprijela z Nemci. Ker ji je mož smrtno zadet obležal na bojišču, se je sama borila, dokler ji ni pošla municija. Šele ko ji je zmanjkalo nabojev, so jo Nemci lahko ujeli. Z njo vred pa je bil prijet tudi tovariš, ki so ga skupaj z njo prignali na nemško

poveljstvo v Sokolski dom v Žireh. Bobnenje in regljanje strojnic se je razlegalo ves dan in vso noč. Nemški avtomobili so švigali ves dan sem in tja in dovažali nemškim silam municijo, nazaj pa odvažali svoje ranjence.

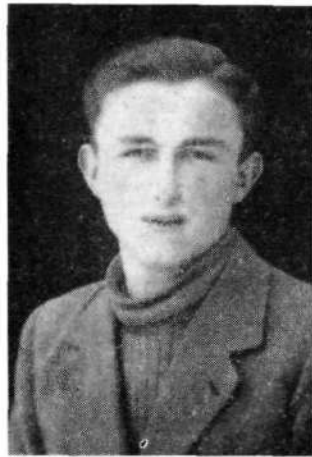
Dne 5. avgusta zjutraj se je boj nadaljeval s še večjo ogorčenostjo. Zdaj pa zdaj je zavrelo, da ni bilo moč razločiti strela od strela. Dopoldne so Nemci prignali spet nekaj naših ljudi. Nad Žirovskim vrhom je stalno krožila nemška »štorklja« in opazovala partizanske premike in o tem obveščala svoje poveljstvo. Popoldne pa je letalo pristalo na Bahačevem travniku. Po kratkem postanku je letalo spet zakrožilo nad Žirovskim vrhom.

Franc Žakelj iz Žirov

Janez Jan-Svoboda iz Stare vasi,
šef OC Gorenjskega odreda

Janko Dolenc iz Žirov

Ta čas je iz Kladjja prišlo mlado dekle — Joža Jurca — in prineslo pismo za žirovske terence. Pismo so pošiljali obkoljeni partizani. Zahtevali so obvestila o moči, gostoti in razporedu nemških zasedb. Jurcova se je zglasila v Čizmarski zadrugi v Stari vasi. Takoj nato pa so se v Strojarskem čebelnjaku zbrali ti-le terenski delavci: Franc in Lovro Kavčič, Milan Dolenc, Čadež Albin, Filip Potočnik in Franc Grošelj-Krtar. Po posvetu se je Krtar še na lastne oči prepričal o stanju nemških zased na Dobračevi in Selu — to je lahko storil, ker je bil invalid z leseno nogo in ni bil videti sumljiv. Terenci so pristavili še priporočilo, kje bi bil prodor najlažji in najmanj tvegan. Dekle je pismo obulo v čevlje in hitro odšlo nazaj, da kar se da hitro obvesti vodstvo vojske. V hudi poletni vročini je partizansko in nemško orožje že dva dni pelo svojo smrtonosno pesem. Strahovite eksplozije bomb in metalecev min ter dolgi rafali hitrostrelnega orožja so oglušujoče polnili ozračje, ki je zaudarjalo po smodniku. Nemci so že prereševali več kot polovico Žirovskega vrha. Pod večer je v Rakulški grapi na vso moč grmelo in pokalo, da so ljudje onemeli od groze in zaskrbljenosti, kako je z našo fronto. Matere in žene so s strahom zrle na Žirovski vrh in trepetale ob misli na svoje može in sinove. Bitka se je nadaljevala vso noč. Podobno je bilo tudi onstran Žirovskega vrha proti Gorenji vasi.

Partizani so se razdelili v Žirovskem vrhu na manjše skupine in iskali šibkejših točk v obrambi, da bi se prebili iz sovražnega obroča. Bataljonsko vodstvo je izbralo za vodiča zanesljivega domačina Poldeta Kavčiča-Svaruna in Leandra Mlinarja, ki sta dodobra poznala zemljišče. Odločili so se za prodor na Dobračevi med Šurkovo in Martinovo hišo, kakor so jim svetovali terenci. Dva borca sta se priplazila v bližino nemške zasede okrog 5. ure ponoči, vrgla na Nemce nekaj bomb, nato pa se je okoli 100 borcev v jurišu pognalo čez cesto, na malo strmino in travnik do Sore in že so bili na varnem onstran reke v Groblovcah. Od bojevitih bojnih krikov so ljudje, ki so vso noč bedeli, od groze onemeli. Kmalu nato sta se iz Groblovc zaslišala vrisk in pesem borcev, ki so se iztrgali iz železnega obroča.

Pri tem prodoru sta izgubila življenje dva tovariša. Eden je bil doma iz Škofje Loke, drugi pa nekje iz okolice Bohinja. Na isti način se je rešilo večje število borcev v bližini Todraža in še na drugih krajih. Bobnenje in regljanje se je nadaljevalo. Ob zori so Nemci ujeli še nekaj naših. Med njimi je bil neki tovariš hudo ranjen. Švabi so ga pripeljali na Dobračevo in ga z brega vrgli na cesto, nato pa ustrelili prav tam, kjer je glavčina brigade ponoči prebila obroč. V teh dogodkih je odigral zelo pomembno vlogo invalid Franc Grošelj — po domače Krtač s Sela. Ta je namreč prav tisti, ki je, preden se je začel juriš, ustrelil v lečo nemškega žarometa in tako omogočil prodor v temi. Posebej sta se izkazala Polde Kavčič-Svarun in Leander Mlinar in njegova partizanska skupina. (Podrobnejše podatke o tej ofenzivi glej v knjigi Prešernova brigada.)

Obroč se je čedalje bolj stiskal, puške in strojnice so prasketale še ves dan, proti večeru 4. avgusta pa se je ofenziva končala.

Naslednji dan sta Filip Potočnik in Albin Čadež šla na žandarmerijo po dovoljenje, da bi domačini nemoteno preiskali teren Žirovskega vrha. Izgovorila sta se, da spričo vročine obstoji nevarnost epidemije, če mrtvi ne bodo pokopani. V resnici pa je bilo treba rešiti ranjence in jim nuditi prvo pomoč. Ker je bil Potočnik sodelavec občinske uprave, so to dovoljenje takoj izdali. Zbrala sta nekaj zanesljivih ljudi, ki so že 5. avgusta popoldne odšli v Žirovski vrh. Na partizane so naleteli že pri prvih hišah. Spet jih je bilo vse polno, kot da rastejo iz tal. Vsi so se pogovarjali in pripovedovali, kako so se prebijali in reševali iz nemških krempljev in jim tudi marsikatero zagodli. Veliko požrtvovalnost in hrabrost so te dni pokazali v Žirovskem vrhu kmetje, posebno pa Mrlakica, ki je nekaterim partizanom s prisotnostjo duha rešila življenje. Naši terenci so skupno z domačini preiskali in pregledali Žirovski vrh. Ta ofenziva je zahtevala okrog 40 naših žrtev, okrog 90 pa so jih Nemci ujeli. Nekaj je bilo laže ranjenih. Za te je poskrbel domači zdravnik dr. Volčjak. Hudo ranjene partizane pa so Nemci postrelili. Kolikšne so bile izgube Nemcev, ni moč točno opredeliti, ker so vse mrtve in ranjene sproti odvažali v zaprtih avtomobilih.

Preživeli partizani so se v Žirovskem vrhu zbrali in krenili preko Lavrovca in meje na Notranjsko. Skupina, ki se je prebila na Dobračevi, pa je šla čez Mrzli vrh na Vrsnik in se ustavila v gozdu v bližini Peska. Od tam je Leander Mlinar poslal v Žiri pošto, nakar so domačini zbrali precej hrane, Filip Potočnik in Franc Kavčič-Katarnik pa večjo vsoto denarja. Pošiljko so žene in dekleta odnesle proti Pesku. Pa tudi te so imele smolo. Malo je manjkalo, da niso prišle v roke nemški patrulji. Z Vrsnika so prinesle v jerbasih toplo hrano. Najbolj so se odrezali Balantovi.

Ko so se po tridnevni borbi fantje nekoliko opomogli, so krenili na pot. Kolona se je počasi pomikala proti Sovri. Ker je bilo v Trevnovi hiši slišati precej hrupne moške glasove, so partizani menili, da so četniki, ki so se večkrat zadrževali v okolici Sovre. In res je po koloni vžgal Franc Kogovšek, ki je bil tedaj pri četnikih. Krtina in Blaž Ostrovrhar (Oto Vrhunec) sta zato hotela obračunati s Trevnom. Marjan Mlakar iz Žirov, ki so ga poklicali v hišo, pa je to preprečil, ker je menil, da zato ni zadosti razlogov, tembolj ker je vedel, kdo iz Žirov je pri četnikih.

Iz Sovre je kolona krenila naprej skozi Opale, Hleviše in dalje proti svojemu cilju. Tudi na tej poti so trčili na četnike, vendar do spopadov ni prišlo.

V hajki v Žirovskem vrhu je od domačinov padel posestnik Janez Šubic (Žvižga), rojen leta 1899, mali kmet iz Žirovskega vrha. Nemci so ga hoteli prisiliti, da bi jim izdal partizanska skrivališča, ker pa tega ni hotel, so ga v neposredni bližini njegove domačije ustrelili. Med borce pa je padel Miha Maharjev iz Kladja, ki je bil v partizanih že od jeseni leta 1942. Pravijo, da je bil zelo hraber borec.

Kmalu po veliki ofenzivi so se v Žirovskem vrhu pojavili nemški policisti, med njimi Maks Kopač z Dobračeve, ki so ga Nemci nekaj dni prej ujeli. Ta se je takoj ponudil v njihovo službo in jim izdal vse, kar je vedel o partizanih, razen tega pa tudi vse posestnike, ki so partizane podpirali. Tako so Nemci aretirali vse Javorške, Jurkove in Pivkova dekleta iz Kladja, na Dobračevi pa sestri Vido in Franco Kavčič ter Tilko Naglič v Stari vasi.

Maks Kopač je bil pravi izdajalec. Ugotovljeno je, da je šel v partizane po nalogo gestapa v Škofji Loki. Ko je prišel v NOV, si je nadel psevdonim Judež. V službi gestapa je bil eden najbolj zloglasnih. Pojavljal se je med raztrganci, ki so lazili za partizani po hribih in strahovali ter tiranizirali ljudi po Škofji Loki. Za takšno mrežo je pritegnil tudi brata Feliksa in Rudolfa Kavčiča, ki sta za svoje delo prejela zaslužen kaznen.

V Žirovskem vrhu je ta čas ostalo le nekaj borcev, ki so imeli nalogo vzdrževati zvezo med Gorenjsko, Dolenjsko in Primorsko.

Kljub grozodejstvu in strahovanju, ki ga je doživelo prebivalstvo v zadnji ofenzivi, so se 7. avgusta partizanom pridružili: Anton Kavčič in Jakob Cigale iz Nove vasi ter Stanislav Bogataj iz Stare vasi. Kmalu nato se je pridružil še Francelj Rupert iz Nove vasi in nekaj dni pozneje še Heron Grošelj z Dobračeve ter Vencelj Justin z Žirovskega vrha.

Dne 29. avgusta 1945 so se v zapuščeni Moškričačevi hiši v Račevi mudili partizani: Marjan Bizjak, Andro Kolenc ter Veno Doljak iz Škofje Loke. Nemci so za to izvedeli, obkolili hišo ter v spopadu ubili Marjana Bizjaka, Andra in Venota pa ujeli in internirali. Bizjak je bil absolvent klasične gimnazije in se je kot tak v kritičnem obdobju opredelil za osvobodilno gibanje.

V začetku septembra 1945 je žandarmerijska patrulja iz Žirov pod vodstvom komandirja Mallarja ujela v bližini Brezja v Jarčji dolini partizana Bezjakovega Francelja iz Stare Oselice. Po trpinčenju so ga slekli in nato ustrelili. Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1945 se je ob koncu septembra vrnila v Dolenjskega 7. SNOUD Fr. Prešerna, ki se je v bojih na Turjaku in drugod prekalila in zlasti oborožila.

Čevljarstva podjetja v Žireh so ta čas le še delno obratovala. Večjim delavnicam so Nemci nakazovali surovine četrletno. Ker se je pripravljala napad na nemške postojanke v Žireh, sta šla Pavel Zajc in Jože Gantar priporočiti

partizanskemu poveljstvu, da bi z napadom še toliko časa počakali, da bi podjetja od Nemcev dobila še tretji obrok surovin in da bi se tudi ostale gospodarske panoge oskrbele s kar največ blaga.

Osvobodilna vojna je terjala čedalje več žrtev. V Žabji vasi v Poljanski dolini so Nemci 27. septembra v zasedi ustrelili Jožeta Poljanška z Dobračeve, sina srednjega kmeta, po poklicu krojača, ki je bil rojen leta 1920, že v stari Jugoslaviji se je ogreval za socialistično misel in nasprotoval obstoječemu družbenemu redu, za to je z vsem srcem sodeloval v NOV in bil sprejet v članstvo KPS, 3. oktobra je padel v Škrilju v bližini Mokrea Leopold Oblak-Rojc iz Nove vasi. Rojen je bil leta 1924 kot sin malega kmeta. Boril se je v raznih enotah na Gorenjskem in Dolenjskem. Ubili so ga belogardisti, ko se je vračal z Dolenjskega. Januarja se je srečno rešil iz objema smrti, to pot pa mu ni uspelo. Na Rakitni pa je padel 13. oktobra Vinko Kolenc ml. iz Žirov, rojen leta 1925 kot sedlarjev sin. Že leta 1941 je sodeloval v NOG kot član SKOJ-a, nato pa aktivno v Ljubljanski brigadi in je padel v borbi z belimi. Bil je odličen borec. Postal je tudi član KPS. Dne 29. oktobra so Nemci ranili in živega ujeli ter pripeljali na Hotavljje Antona Rampreta iz Nove vasi in ga na Hotavljah še isti dan zahrbtno ustrelili. Rampre je zapustil ženo in štiri nepreskrbljene otroke. Dne 31. oktobra 1945 je na Blokah (Metlje) padel že drugi sin Antona Kržišnika iz Stare vasi. Pomladi (19. marca 1945) se je prostovoljno vključil v NOV in postal politdelegat v Žirovski četni, pozneje pa je s VII. brigado odšel na Dolenjsko in sodeloval v bojih. Padel je v boju z belogardisti. Zapustil je ženo z nepreskrbljenim otrokom. 6. oktobra pa je izgubil življenje ob eksploziji mine na prehodu čez mejo Franc Naglič, postestnik iz Žirov.

Nemci so vedeli, da imajo žirovska čevlarska podjetja precejšnjo zalogo izdelanih čevljev. Zato so ukazali Postolarski zadrugi, naj spravi zaloge izdelanih čevljev v Bahačevo hišo, kjer je bila nemška postojanka. 21. oktobra zvečer so delavci Postolarske zadruge spravili tja okrog 1000 parov čevljev. Ker se je že mračilo, so s prenašanjem ta dan prenehali. Že v ranih jutranjih urah pa so sosedje opazili, kako Nemci iz garaže nosijo čevlje, ki so jih prejšnji večer na nemški ukaz delavci pospravili. Vsi Nemci pri Bahaču so se oskrbeli z novimi čevlji in še z rezervami. Čutili so, da v Žireh ne bodo mogli več vzdržati, če ne bo večje vojaške pomoči. Posebno ogrožen je bil zlasti promet iz Škofje Loke do Žirov. Nemški oficirji in funkcionarji so v Žiri zelo redko prihajali. Še takrat jih je spremljal oklopni avtomobil. Ker je bil pritisk partizanske vojske vedno močnejši, so se Nemci odločili zapustiti Žiri. Dne 22. oktobra okrog 8. ure zjutraj so se začeli vozniki zbirati pred Bahačevo hišo in Sokolskim domom ter pred starim in novim župniščem, da odpeljejo prišleke in naropano blago. Med ljudmi je vladalo silno veselje, videti pa je bilo tudi nekaj kislih obrazov. Nemci so v vseh postojankah spravljali na vozove svojo ropotijo. V Žiri so prišli z nahrbtniki, sedaj pa so mobilizirali vse voznike, da bi jih odpeljali. Okrog 12. ure so imeli že vse pripravljeno za odhod. Čakali so še na oboroženo spremstvo iz Škofje Loke, ki naj bi jim omogočilo varen odhod iz Žirov. Vozniki so postajali vse bolj nestrpni in nervozni, pa tudi Nemci so bili na moč poparjeni, ker obljubljene pomoči ni bilo. Okrog 14. ure pa se je dolga kolona premaknila. Z orožjem

v rokah so se prestrašeni ozirali na vse strani. Ko se je kolona Nemcev premaknila, so zaregljali partizanski mitraljezi in puške. Nemci so takoj poiskali zaklone in začeli z orožjem odgovarjati na partizanski ogenj. Streljanje je trajalo kakih 10 minut, ko je prišla Nemcem obljubljena pomoč. Hitrostrelni top se je ustavil pred Bahačevo hišo in začel bruhati topovski ogenj na vse strani proti Lazu, Rakulku in Novi vasi. Prišla sta tudi dva tanka in nemška pehota. Streljanje je trajalo še kakih 20 minut, potem pa je vse potihnilo. Videti je bilo, da se Nemci ta dan še ne bodo umaknili. Nemški major, ki se je pripeljal žirovski posadki v pomoč, je ukazal voznikom izpreči konje. Financarji in žandarji so imeli na vozovih vso svojo prtljago. Nekatere pred-

Vinčo Kolenc ml. iz Žirov

Ivan Kavčič iz Nove vasi

Anton Rampre iz Nove vasi

mete so začeli spravljati v postojanko, le polhištvo in težje stvari so pustili na vozovih. Okrog postojanke in na vseh izvidniških stolpih so postavili močne straže. Stražarje in zasede pa so postavili tudi na vrh strehe Bahačeve hiše in starega župnišča in okrog postojank.

Nad dolino je legel mrak in skrivnostna tišina je vladala nad okolico. Okrog enih ponoči pa je v hiši Ruperta Gantarja zraven Bahačeve hiše, kjer je bila nemška postojanka, izbruhnil požar. Nekateri ljudje v bližini te postojanke so že popoldne zaradi varnosti zapustili svoja stanovanja. Bržčas so Nemci zažgali hišo zato, da bi jim ogenj razsvetljeval okolico postojanke. Ker so bile Nemcem razmere v Rupertovi hiši dobro znane, so prej pobrali iz nje razne stvari. Tako lahko sklepamo zato, ker niso pustili nikogar blizu, dokler ni ogenj že skoraj vsega uničil. Najbližji sosed Blaž Novak, ki je z družino vso noč bedel, se je ojunacil in stopil iz hiše, da bi reševal iz goreče hiše. Takrat je planilo proti njemu več oboroženih vojakov, ki so ga suvali in kričali nanj. V tem pa je prišel župan Seljak v spremstvu oficirjev. Ta je pri Nemcih posredoval, da so Novaka pustili pri miru, ukazali pa so mu, naj se takoj zgubi nazaj v svojo hišo.

Okrog treh ponoči je nemški financar poklical žirovske gasilce, naj gredo gasit v Staro vas. Gasilci so se okrog petih zjutraj res napotili na kraj požara, tam pa so nemški vojaki nekaj gasilcev nabunkali s puškinimi kopiti. Ogenj

je medtem že opravil svoje. Vse te okoliščine pričajo, da so Nemci hišo najprej oropali, potem pa zažgali. Okrog 7. ure zjutraj se je na pogorišču zbralo več gasilcev, ki so vlekli narazen ogorelo tramovje. Naenkrat je nekdo med njimi povedal, da Nemci pobirajo talce. Gasilci so, kakor bi trenil, popravili svoje cevi in orodje in se, kar se le da, hitro porazgubili.

Nemški major je pozval župana Seljaka, da bo za vsakega svojega vojaka, ki bi ob umiku izgubil življenje, dal ustreliti 100 občanov, za vsakega ranjenega pa 50. Ukazal mu je, naj to odločbo objavi na vidnih mestih. Ko so Nemci pobirali talce, so se ljudje na vse strani poskrili. O nemških grožnjah so prebivalci in terenci obvestili vse okoliške partizanske enote. Nemci so medtem ujeli več domačinov, ki so jih zaprli v župnišče, kjer je bila žandarmerijska postaja. Med talci so bili: Jakob Plestenjak, Leander Mlinar, Franc Bizjak, Rudolf Bačnar, Valentin Kržišnik, Jože Vrabc, Anton Žakelj (Balčkov) in Filip Potočnik. Potočnika so pozvali, naj jim odpre neko skladišče v svoji hiši. To priliko pa je izrabil in jim pobegnil. Poleg omenjenih so Nemci ujeli na Selu še dva domačina z Mrzlega vrha. Priključili so jih talcem, a po nekem posredovanju izpustili. Ker so partizani zvedeli, da imajo Nemci ujetih več domačinov, jih niso hoteli napadati, zato so ta dan Nemci mirno in nemoteno ropali in pokradeno s kamioni odvažali iz Žirov.

Nemci so svoje postojanke močno zastražili. Zasedo so imeli na koncu Žirov, pri Rupčerjevi klonici, a se je umaknila, ker sta iz Drag prileteli dve granati iz minometa. V Dragah je taboril bataljon Vojkove brigade, poveljeval mu je Nace Klemenčič iz Izgorij. Četa Vojkove brigade, ki jo je vodil Stanko Žakelj iz Breznice, pa je bila za Žirkom. Partizani bi lahko s svojim orožjem zaustavili in uničili vozila, ki so prevažala naropano blago, pa niso hoteli ogrožati življenj talcev. Nemci so tega dne 25. oktobra zapustili Žiri, s seboj pa so odvedli sedem talcev, okrog 20 avtomobilov naropanega blaga, predvsem čevljev in usnja, za to pa mobilizirali vse voznike, da so jim prepeljali prtjlago.

Okrog 5. ure popoldne so Nemci v bližnjih gozdovih opazili premike. Bali so se, da jih partizani ne bi napadli, zato so takoj odprli ogenj iz mitraljeza. Med tem pa je pred Bahačevo hišo stalo v vrsti sedem talcev. Stali so mirno, ker jim je bilo ukazano, da bo ustreljen, kdor se bo ganil. Dva stražarja sta naperila vanje brzostrelke. Talci so mirno ostali kakor ukopani. Eden izmed njih je nalahno, skozi zaprta usta dejal svojemu tovarišu: »Padli homo.« Drugi pa mu je ravno tako odgovoril, ne da bi trenil z očmi ali ustnicami: »Samo, da gredo.«

Ob umiku zadnjih nemških vojakov so zažgali še hišo nad Fužinami, katere ogenj je razsvetljeval cesto zadnjim umikajočim se Nemcem okrog Fužin, ki so gnali s seboj tudi talce. Del Nemcev se je ustavil na Trebiji, ostali pa so ojačali postojanke v dolini. Ljudje ta dan niso upali iz svojih skrivališč. Drugo jutro, 24. oktobra, pa je bilo že na vse zgodaj zelo živahno. Žalostna slika na izropane čevljarske delavnice in trgovine, ki se jim je nudila, ni vplivala na sproščeno vzdušje. Veseli so bili, da so osvajalci le odšli. Ker se je nemška posadka srečno umaknila, so Nemci v Gorenji vasi talce izpustili. Veseli in nasmejani so se vrnili, saj so prejšnji dan visela njihova življenja na nitki. Dopoldne pa so začele prihajati v dolino partizanske enote — osvoboditeljice.

Ko so Nemci odšli iz Žirov, se je z njimi napotil tudi Franc Gantar, ki je šel na nemško komando v Kranj posredovat in prosit nemške oblastnike, da bi odpeljano blago vrnili ali plačali. Nemci naropanega blaga niso hoteli plačati, vrnili pa bi ga pod pogojem, če bi se žirovski čevljarji preselili v Kranj in tam ustanovili svojo delavnico, ki naj bi izdelovala čevlje za koristi Reicha.

V nedeljo, okrog 7. ure zvečer, se je pred občinsko hišo zbralo mnogo vaščanov. Govoril jim je komandant Vojkove brigade Milan Tominc, za njim pa še rajonski sekretar KPS Milan Žakelj. Oba sta govorila o osvobodilnem

Žirovski talci (od leve Jakob Plestenjak, Leander Mlinar st., Franc Bizjak, Rudolf Bačnar, Valentin Kržišnik, Jože Vrabec in Anton Žakelj, manjka pobežli Filip Potočnik)

gibanju in smislu boja zoper okupatorja. Poudarjala sta, da so Nemci še močni in da bo treba še dosti truda, preden bomo osvobodili domovino. Italija je kapitulirala, Nemce pa bo treba toľči toľiko časa, dokler ne bo zadnji vojak zapustil naše zemlje. Milan Žakelj je nato pozval vse žene, naj pripravijo fantom in možem nahrbtnike in vse potrebno za vstop v osvobodilno vojsko, da bodo še z večjo močjo tolkli osvajalce. Žiri so bile odvisne od uvoza prehrane in nujno je bilo treba poskrbeti za pravilno razdelitev sredstev, predvsem hrane, ker v stanju, v kakršnem so Žiri bile, ni bilo moč računati na zaloge in na preskrbovanje z živilskimi nakaznicami.

Dne 24. oktobra 1945 je bil iz vrst domačih aktivistov OF izbran pri Koklju na Lednici narodnoosvobodilni odbor za območje upravne občine Žiri. Na Lednici je bilo tudi večje zborovanje aktivistov, naprednih mož in žena, in je bil za Žiri izvoljen narodnoosvobodilni odbor. V ta odbor so bili izvoljeni: Tomaž Mravlje z Lednice, Maks Oblak iz Nove vasi, Valentin Poljanšek z Dobračeve, Francka Žakelj iz Stare vasi, Rudolf Bačnar iz Stare vasi in Berta Dolenc ter Jože Kržišnik iz Jarčje doline in še nekateri drugi. Narodnoosvobodilni odbor je poslej izvrševal vso oblast: politično, gospodarsko in kulturno. Njegova glavna naloga pa je bila preko ustanovljene Narodne

zaščite zagotavljati red in mir, po Gospodarski komisiji pa nemoteno preskrbo vojske in civilnega prebivalstva. Gospodarski komisiji je predsedoval Adolf Grošelj iz Stare vasi. Komisija je uspešno opravljala svojo funkcijo, zlasti v obdobju po novembrski ofenzivi, vse leto 1944 do praga osvoboditve. V tem obdobju se je ustanovila tudi komanda mesta Žiri, ki ji je ob ustanovitvi načeloval Alojz Dolinar-David iz Ledinice.

Dne 26. oktobra 1945 je bilo na trgu pred Primožičevo hišo zborovanje občanov in borcev. Na tem zborovanju so govorili Dušan Kveder-Tomaž kot komisar alpske operativne cone in pa Angelca Mahnič, voditeljica SPZZ za Gorenjsko.

V obdobju pred zborovanjem in po njem so bile Žiri zavarovane z enotami XXXI. (Triglavske) divizije NOV in POJ. V tem času se je partizansko osvobojeno ozemlje širilo, saj so enote 16. SNOUB Janka Premrla-Vojka, 7. SNOUB Fr. Prešerna ter Loškega bataljona pregnale Nemce iz postojank v Javorovem dolu, Sovodnju, na Fužinah, v Leskovici, na Trebiji in v Javorjeh.

V nedeljo 31. oktobra so partizani priredili velik miting v Prosvetnem domu. Govorniki so bili: Maks Krmelj, Milan Zakelj in Tine Poljanšek z Dobračeve. Po govorih so uprizorili razne skeče iz partizanskega življenja in iz borbe z okupatorjem, borci pa so zapeli partizanske pesmi. Mnogi so jih slišali prvič. Nova pesem je marsikaterega omahljivca odtajala in navdušila za osvobodilni boj. Na tem mitingu je nastopil s svojo recitacijo legendarni junak Blaž Ostrovrhar, partizanski pesnik, in tovariš Matjažek. Ta je bil partizanski oficir, doma iz Slunja na Kordunu. Oba recitatorja sta med množico, posebno pa med mladino, žela viharno odobravanje.

V tem obdobju se je na Ledinici pri Koklju začasno nastanil Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko, ki je vodil osvobodilni boj na Gorenjskem.

Ob koncu oktobra sta šla Leander Mlinar in Anton Beović v Kranj po raznih opravkih. Imela sta polno naročil, med drugim tudi za partizane. Naročila sta avto Rdečega križa, da bi prepeljala iz Žirov neko bolno ženo v bolnišnico. Splošna bolnišnica za vso Gorenjsko je bila takrat le na Golniku. Avto Rdečega križa je takoj krenil v Žiri, na Fužinah pa ga je ustavila partizanska straža. Stražar je šoferju in spremljevalcu avtomobila povedal, da tudi partizani potrebujejo avto za prevoz bolnikov in ranjencev. Eden od stražarjev je sedel k šoferju, nato pa mu ukazal, naj vozi proti Sovodnju. V Sovodnju je avto prevzel in zaplenil sanitetni oddelek XXXI. divizije. Avto je na to služil za prevoz bolnikov in ranjencev na osvobojenem ozemlju od Cerka do Žirov in v okolici. Da bi videli, kako sta Beović in Leander gonila bicikle in bežala iz Kranja iz strahu, da bi ju ne bili Nemci aretirali zaradi zaplenjenega avtomobila. Bolno ženo so drugi dan prepeljali z vozom do Gorenje vasi, nato pa z avtom naprej na Golnik.

Dne 6. novembra 1945 je na blegoški Jelovici padel, zadet od drobcev topovske granate, Ciril Tušar iz Žirov. Ciril je vstopil v NOV 19. oktobra leta 1943 kot simpatizer osvobodilnega gibanja.

Partizani so se začeli umikati pred premočnimi nemškimi silami.

Dne 14. novembra zvečer je bila v Prosvetnem domu zopet partizanska predstava. Na tej prireditvi je bilo zelo malo borcev, ker se je že začela velika nemška ofenziva zoper osvobojeno ozemlje v Sloveniji.

Dne 15. novembra zjutraj je že navsezgodaj naletaval gost sneg. Snežilo je kar naprej. Partizani so se pričeli umikati pred silno premočjo Nemcev

in njihovih sodelavcev. Nepretrogoma so se ves dan vlekle kolone od snega premočenih borcev, ki so se umikali iz Žirovskega vrha, Lavrovca in Kladja.

V noči od 15. na 16. november so belogardisti s topom streljali z Vrha Treh kraljev v Žiri. Človeških žrtev ni bilo, poškodovali pa so več gospodarskih poslopij. Za Nemci so se kot mrhovinarji dne 16. novembra prikazali v Žireh šentjoški, rovtarski in vrhovski belogardisti, za njimi pa se je vsul nov val Nemcev. Prišlo je do mnogih spopadov. Partizani so v Oselici trčili skupaj z Nemci in njihovimi pomagači. Tam je padel Nace Klemenčič iz Izgorij, komandant enega izmed bataljonov Vojkove brigade, borec iz leta 1942. Bil je zaveden kmečki sin, ki se je tudi kot borec zelo odlikoval in bil zato tudi pohvaljen ter sprejet v KPS. V tem spopadu je padel tudi Franc Gruden iz Žirov, mizar, rojen leta 1920. Od topovske eksplozije je bil ranjen Franc

Pionirji napeto poslušajo govornika na mitingu v Žireh oktobra 1943

Primožič. Tovariši so ga nosili iz Oselice v Robidnico in ga hoteli spraviti v partizansko bolnišnico. Primožič je pri prenašanju trpel hude bolečine, zato je prosil tovariše, naj ga puste v kaki hiši. Odložili so ga v skromni bajti pod Robidnico, kjer so ga že po nekaj urah Nemci izsledili in ga v postelji umorili. Primožič je bil kot človek v Žireh spoštovan in priljubljen. Bil je član KPS. Zapustil je ženo in sina, pa tudi mladi sin je šel po stopinjah svojega očeta ter se leta 1944 priključil NOV. V Kopačnici pa je padel Albin Čadež, kleparski mojster iz Žirov, eden prvih organizatorjev osvobodilnega gibanja in OF v občini Žiri.

V Ravnah pri Matečku je imela Vojkova brigada svojo krojaško in čevljarstvo delavnico za popravilo obleke in obutve. Borce so bili povečini Primorci. Fantje so ravno pospravljali in se pripravili za umik, ko so belogardisti z Nemci obkolili hišo. Tako umik kot obramba nista bila mogoča, saj so bili vsi brez orožja. Nemci in belogardisti so jih zajeli in obsodili na smrt. Pred Matečkovo hišo so vseh enajst postavili v vrsto in jih po dva in dva postrelili. Ko sta padla prva dva, sta na določeno mesto mirno stopila druga dva. Umirali so brez besed. Streljanje so morali gledati vsi domači, hladno pa so prizoru sledili tudi belogardisti. Ustrelili so devet fantov, dva pa so pustili, da sta jim nosila strelivo. Ta dan so zažgali tudi hišo pri Balčku na Goropekah in pri Debencu v Račevi. Debenčevo so napadli z bombami, s tem zanetili ogenj in hudo ranili dva člana družine. Isti dan so zažgali tudi Kremžarjevo domačijo v Žirovskem vrhu. Gorelo je tudi v Krnicah, pri Erjavcu in pri Brenčetu.

V Novi vasi so Nemci mobilizirali nad 60 let stare možakarje, da so jim nosili orožje v Žirovski vrh. Obiskali so več domačij in stikali za partizani.

V Žirovskem vrhu pri Javorniku so zajeli dva partizana. Eden je imel zlomljeno nogo in, ker se ni mogel umakniti, so mu dodelili spremljavaleca, ki naj bi ob prvi priliki poskrbel za zdravniško pomoč. Nemci so ujetega partizana postavili v bližino hiše. Nemški policist je na partizana spustil močnega dresiranega psa — volčjaka. Ljudje so od groze onemeli, ko so videli, kako je pes trgal s človeka meso in obleko. Ko se je fant onesvestil, so ga Nemci ustrelili. Nato pa so ustrelili še ranjenca z zlomljeno nogo.

Nekateri belogardisti so se pri svojih nepoštenih akcijah izdajali za Nemce, čeprav so znali le nekaj nemških besed. Silno pa so se trudili, da bi vzpostavili tudi v Žireh belogardistično postojanko, toda pri Žirovcih njihovo prigovarjanje ni imelo uspeha.

Po treh dneh so se tolpe začele umikati. Zaplenili so mnogo blaga in dragocenih predmetov. Čevljarke delavnice so bile ponovno opustošene. Popolnoma so oplenili strojarno in tudi napol surove kože odpeljali v belogardistično postojanko v Rovte. Pred to ofenzivo so se vsi mlajši moški umaknili k partizanom, doma so ostali le za vojno nesposobni možje in starčki, nekatere od njih so Nemci in belogardisti aretirali in odpeljali v Rovte. Od tod so jih poslali v pregnanstvo v razna zloglasna nemška taborišča.

Po tej ofenzivi je bilo zopet mirno in Žiri so bile kot izumrle. Le redko je bilo videti podnevi kako živo bitje, moških pa sploh ni bilo na spregled.

Zvedelo se je, da sta v tej ofenzivi padla v Sorici Janez Kavčič iz Nove vasi in Žan Bogataj iz Žirov. Janez Kavčič je bil rojen leta 1904. Bil je izučen čevljar, ker pa je v tej stroki poleti primanjkovalo dela, se je usmeril v soboslikarski poklic in tako stežka preživeljal svojo številno družino z osmimi mladoletnimi otroki. Bil je vesel človek in ljudje so ga imeli radi. Vstopil je v NOV 19. oktobra 1945, simpatiziral pa je z NOV že pred tem. Žan Bogataj je bil rojen 1906 v Ameriki, po poklicu pa je bil pekovski mojster. Po prihodu iz Amerike je živel v Žireh, bil je napreden delavec, revolucionarnega duha in je podpiral NOG že od samega začetka vstaje. V NOV je stopil dne 18. oktobra 1945.

Partizani so se spet vračali v bližino Žirov. Vse živo je bilo v Jarčju dolini in na Koprivniku.

Med tragičnimi dogodki jesenske ofenzive se je v Kranju organizirala žirovska čevljarška delavnica: *Kriegsarbeitsgemeinschaft der Sairacher Schuhmacher, Krainburg — Sawestrasse 2*. Pod to firmo je bilo združenih šest čevljarških podjetij iz Žirov, ki sta jih organizirala in vodila Franc in Jože Gantar s somišljeniki. V letih 1943/44 in 1944/45 je bilo sprva zaposlenih 30 čevljarjev, pozneje pa od 40—50. Novembrska ofenziva je mnoge postavila pred težko preizkušnjo. Nekateri mobiliziranci so izgubili moralo in pobegnili so iz NOV ter se zaposlili v tem podjetju, kjer so izdelovali čevlje za nemško vojsko. Iz enot pa je dezertiralo tudi nekaj fantov, ki so bili iz Sovre in Raven, pa tudi nekateri iz Žirov so se priključili beli gardi v Rovtah. V zadnji ofenzivi so se ljudje lahko prepričali o tesnem sodelovanju belogardistov in četnikov z Nemci. Zato so jih prebivalci upravičeno imenovali »švabobrance«.

Ob koncu te ofenzive je zapustil Žiri župan Ivan Seljak, ki se je kot predstavnik odpravljenе Gemeinde Sairach naselil v Škofji Loki. Tu je kot »Bürgermeister« delil žirovskim občanom, tistim, ki so se zaposlili v delavnici

v Kranju, živilske nakaznice. S tem so izvajali na svojce partizanov pritisk, občane pa so hoteli pridobiti za sodelovanje z Nemci. Čeprav so bile težave s prehranjevanjem, se zavedni Žirovci tudi za tako ceno niso prodali.

Dne 28. novembra je po Račevi prikoralala v Novo vas četa belogardistov s postojanke z Vrha Treh kraljev. Spremljali so duhovnika, ki je šel obhajati staro Brekovo mamco, kot »sveta straža«. Ko je prišel dušni pastir v hišo, so se za njim vsuli njegovi spremljevalci. Mlada gospodinja Ivanka ga je prosila, da ne želi belogardističnih vojakov in naj se odstranijo iz njene hiše, nakar je duhovnik pristal. Rekla mu je, da bi lahko prišel brez spremstva, da se mu tu ni treba nikogar bati. Duhovnik je vprašal ženo, kje ima

Anton Beović Dalmatince iz Žirov

Dušan Kveder, komisar alpske operativne cone

Jože Kržišnik iz Stare vasi

moža. Odgovorila mu je, da je pred kratkim padel kot partizan. Po obredu se je duhovnik z Ivanko pogovarjal tudi o partizanih. Obsojal jih je kot nepošteno ljudi in hvalil belogardiste. Ivanka je zagovarjala partizane in pristavila, da je NOV edina vojska, ki se bori proti okupatorju. Precej jezen se je poslovil in ostala sta vsak pri svojem. Okoli hiše in v kozolcu pa so duhovnika čakali belogardisti, s katerimi je odšel proti cerkvi. Ker so se belogardisti zadržali v kozolcu, je Ivanka takoj po njihovem odhodu pogledala, ali ji niso kaj izmaknili. V kozolcu je imela med zidno opeko založene čevlje, ki jih je med zadnjo ofenzivo skrila. In glej, ko je odkrila nekaj opek, je ugotovila, da je votlina prazna. Šla je za njimi v Katarnikovo hišo in vprašala po belogardistih. Povedali so ji, »da je gospod odšel v cerkev«. Ko je duhovnik prišel iz cerkve, je Ivanka prosila nekega domačina, naj ga pokliče v hišo. Brž je vstopil in Ivanka mu je povedala, da sumi njegove spremljevalce za krajo. Mož je od silne zadrege zardel in menil, da »to skoraj ni mogoče«. Vseeno pa jih je zbral za Katarnikovo hišo. Ivanka je takoj videla v njihovih torbah oblike čevljev. Duhovnik je ukazal belogardistom, naj pokažejo, kaj imajo v svojih nahrbtnikih. In že je Ivanka vlekla iz njih svoje čevlje, gospod pa je od sramu bledel in zardeval, z obraza pa so mu kapale potne srage. Najbolj ga je razjezilo, ker je malo prej hvalil njihovo poštenje. Na vseh

oknih so se zbirale radovedne ženske, otroci pa, ki so prišli bliže, so se krohotali. Ivanka je dobila nazaj šest parov čevljev, duhovniku pa je še prstavila: »Kadar boste spoznali, da ste na krivi poti, pridite, jaz vam bom prva roko podala.« Vesela, da se je stvar tako dobro iztekla, je odšla domov, belogardisti s svojim dušnim pastirjem pa osramočeni proti Goropekam.

Rovtarski in vrhovski belogardisti bi za vsako ceno radi postavili v Žireh svojo postojanko. Zato so vabili svoje simpatizerje iz žirovskega konca na razgovore v Rovte. Ker rovtarski, vrhovski in šentjoški belogardisti žirovskim simpatizerjem niso mogli sami zagotoviti postojanke v Žireh, so jim svetovali, naj se obrnejo na glavno vodstvo »bele garde« v Ljubljani. V Žireh je z belo gardo simpatiziralo le nekaj skrajnih desničarjev. Izkoriščajoč verske nazore so hoteli uveljavljati s pomočjo Nemcev in fašistov svoje oblastniške namere. Delavci in kmetje so zato zaupali ne glede na versko čustvo Osvobodilni fronti in Komunistični partiji, saj so se lahko vsak dan sproti prepričali, da na Slovenskem ni v nevarnosti vera, temveč vse drugo.

Tisti čas so borci Vojkove brigade skupno z domačini aktivisti 29. in 30. novembra mobilizirali vse za vojsko sposobne moške do 45. leta starosti. Zvedeli so za aktivnost belogardistov, zato so mobilizacijo še pospešili. Pri tem pa se jim je pripetil tragičen dogodek. Mobilizacijska patrolja 16. SNOB je poleg drugih hiš na Dobračevi obiskala tudi hišo Ivana Zajca, ki se mobilizaciji še ni odzval, z namenom, da ga mobilizira. Ko je prišla do njegovega doma, je bilo v hiši slišati moško govorjenje, poklicala je in vstopila. V času, ko so jim Zajčevi odpirali vrata, so moški zapustili sobo in ker domači niso povedali, kje so, jih je patrolja začela iskati po hiši. Odšla je tudi na dvorišče, kjer je bilo, kot je splošno znano, družinsko protiletalsko zaklonišče. Patrolja je ugotovila, da so se možje zatekli v ta prostor, zato jih je pozvala, naj jim odpro. Ker pa se vrata nikakor niso hotela odpreti, je nekdo iz patrolje v nestrpni nepremišljenosti, misleč, da jih bo ostrašil in prisilil, da bi odprli, ustrelil v vrata. Misлил je, da so železna. Strel pa je skozi vrata, ki so bila le obita s pločevino, smrtno zadel Ivana Zajca, ki je na prošnjo brata Mirka odlašal z odpiranjem vrat, da je le-ta lahko zbežal medtem skozi okno pred mobilizacijo. Patrolja je zato lahko mobilizirala le brata Maksa, brat Mirko pa je pobeignil naravnost v Rovte k belogardistom, kamor je zapeljal še Ivanovega sina Poldeta in več drugih. Ta tragični dogodek je močno izkoristila v propagandne namene sovražna propaganda, čeprav je bil v temelju povzročen z njihovim lastnim ravnanjem. Na novo mobilizirane može so vključili v Vojkovo brigado, Maksa Zajca pa so poslali v divizijsko čevljarstvo delavnico v Cerknjo.

Pogreba Ivana Zajca 2. decembra se je udeležila tudi belogardistična četa iz Rovt. Belogardisti so, še preden je bil pogreb končan, na pokopališču aretirali Ivanovega sorodnika Vinka Zajca, pred pokopališčem pa še Ivana Kržišnika, Valentina Kržišnika in Filipa Potočnika. Ivan in Valentin Kržišnik sta ostro protestirala, saj sta imela že okrog 60 let, zato so ju belogardisti po krajšem posvetu izpustili. Vinka Zajca in Filipa Potočnika so zmerjali, da sta zločince in morilca in ju odpeljali v Rovte v zapor. V Rovtah so Vinka Zajca in Filipa Potočnika v zaporu obiskovali belogardistični vojaki, ju zmerjali in jima grozili, nekateri pa so se tudi dobrikali in jima prinašali jedačo in pijačo. Čeprav sta bila Potočnik in Zajc povsem nedolžna, sta spoznala, da gre za res, zato sta se odločila za beg.

Dne 30. novembra je padel Jože Žakelj iz Nove vasi. Pobegnil je iz skupine mobilizirancev in, ker se na poziv ni hotel ustaviti, so stražarji uporabili orožje.

Dne 3. decembra je prišla v Žirovski vrh večja skupina šentjoških belogardistov. Nekdo je izdal partizanski bivak pri Mrlaku. Belogardisti so obkolili hišo in hlev. Točno so vedeli, kje je, in so zajeli v njem sedem partizanov — domačinov. To so bili: Ludvik Cigale, Ciril Strlič, Heron Grošelj, Leander Mlinar, Vinko Justin, Rado Jurca in Franc Grošelj. Ujete kurirje-partizane so odgnali in zaprli v Št. Joštu.

Dne 4. decembra so belogardisti obvestili v Rovtahn zaprta aktivista Zajca in Potočnika, da bosta popoldne ob 5. uri ustreljena, če se do te ure ne javijo v Rovtahn Maks Zajc, Jože Žakelj in Tone Žakomeli, ki so jih partizani pred nekaj dnevi mobilizirali. Ta vest ju je silno potrla. Filip Potočnik je imel doma trgovino, ženo in dva sina, bil je član ROOF. Vinko Zajc je imel doma ženo in sina, je pa simpatiziral in podpiral fronto. Sklep za pobeg jima je popolnoma dozorel, a časa za izvedbo je bilo zelo malo. Stražar pred hišo je venomer koračil sem in tja, jetnika pa sta tečaje pri vratih že tako omajala, da je bilo vse pripravljeno za beg. Teže pa je bilo priti mimo straže preko žične ovire, s katero je bila postojanka zavarovana. Otežujoča okolnost je bila še v tem, da so v hiši in v vseh sosednjih poslopih stanovali belogardisti. Ko jima je stražar opoldne prinesel kosilo, so bila vrata že tako omajana, da jih je Potočnik sam podržal, ko je stražar odprl. Kosila se nista niti dotaknila in ko je stražar odšel, sta izruvala tečaje in smuknila iz celice. Prav ta trenutek je pripeljal mimo avto, v katerega se je službujoči stražar zagledal, to pa sta Zajc in Potočnik izrabila, urno stekla, preskočila žično ograjo in ko so ju belogardisti opazili, sta bila že v bližini gozda. Beli so se takoj pognali na lov za njima, toda Potočnik in Zajc sta se srečno rešila. Razjarjeni belogardisti so ugibali, kaj naj bi ukrenili. Na vse strani so poslali močne patrolje, večja skupina pa se je vkrcala na tovorni avto in se odpeljala v Ziri. Že med potjo so aretirali Potočnikovo ženo, ki se je napotila v Rovte obiskat svojega moža, v Žireh pa so aretirali tudi ženo Vinka Zajca, njegovega brata Pavla, Leandra Mlinarja, Vinka Mlakarja, Štefana Mlakarja, Franca Žaklja, Edija in Pavla Kavčiča. Vse so naložili na tovorni avto, jih zbadali in zmerjali ter odpeljali proti Rovtahn, kjer so jih zaprli v neko klet. Starejše moške so po krajšem zaslišanju drugi dan izpustili, nekaj pa so jih pozneje odpeljali v Ljubljano in izročili Nemcem, da so jih poslali v Nemčijo na prisilno delo. V Rovtahn so ostale samo žene pobeglih in Leander Mlinar starejši.

Partizanski kurirji in kolporterji so kljub stalnim vpadom belogardistov prinašali tiskana radijska poročila in partizanske časopise. Dne 13. decembra sta v Mavrniku na kurirski poti padla v belogardistično zasedo Štefan Zajc in Tone Kavčič (Kamškov). Ker sta se fanta hotela izvleči iz belogardističnih krempljev, je bil Štefan pri tem teže ranjen. Bil je najmlajši prostovoljec, star komaj 16 let, ki je na vsak način hotel biti partizanski borec. Bil je izredno nadarjen in bister ter vesten kurir. Zaradi ran je po nekaj dneh umrl v ljubljanski bolnišnici. Tone Kavčič je bil leto starejši od Zajca. Belogardisti so ga zaprli v Št. Joštu, pozneje pa so ga izročili Nemcem, ki so ga kot talca ustrelili 9. februarja 1944 v Škofji Loki. Bil je kmečki sin, doma iz Nove vasi, zelo aktiven mladinec že od jeseni leta 1942 in je bil zato v letu 1943 sprejet v SKOJ, kjer se je pri delu za OF vsestransko izkazal. Zve-

delo se je, da je po novembrski ofenzivi pogrešan Franc Žakelj-Blažontarjev iz Stare vasi, rojen leta 1921, po poklicu soboslikar. Iz neznanih vzrokov pa je izgubil življenje tudi Janez Trček, cestar iz Brekovic.

Dne 14. decembra so rovtarski in vrhovski belogardisti zopet prišli v Žiri. Najraje so se zadrževali okrog gostilne »pri Katri«, le nekaj jih je prišlo do Stare vasi, kjer so streljali za domačini. V delavnici Čižmarske zadruga so aretirali Janeza Kavčiča in Mirka Kosmača, ujeli pa so tudi Vinka Govekarja, na domu pa bolnega Štefana Šorlija. Tudi te so odpeljali v Rovte in jih tam zaprli. Šorlija in Kosmača so izročili Nemcem, ti pa so jih poslali na prisilno delo na Koroško in v Nemčijo, Kavčiča in Govekarja pa so po nekaj dneh izpustili.

Mnogo gorja in solz je povzročil okupator, še več pa so ga povzročali domači izdajalci. Čedalje več žena in mater je bilo v črnini. Zvedelo se je, da so v veliki ofenzivi na Dolenjskem v borbi z Nemci in belogardisti izgubili življenje: Janez Mlinar (Lomarjev) iz Stare vasi, rojen leta 1920, sin malega kmeta, po poklicu soboslikar, Janko Dolenc iz Žirov, rojen leta 1922, dijak gimnazije, član KPS, Jože Kržišnik iz Stare vasi, rojen leta 1925, sin trgovca, in Janez Benedik iz Žirovskega vrha, rojen leta 1924, delavec, sin malega kmeta. Dne 14. julija 1945 so kot talca v Podlonku v Selški dolini ustrelili Ivana Kavčiča, rojenega leta 1912 v Žireh, po poklicu čevljarja. V italijanskem taborišču pa je umrl Mirko Šubič, rojen 1909 v Novi vasi.

Prve dni po božiču je v Žiri prišla Vojkova brigada in se nastanila na Dobračevi. Štab brigade je bil pri Hlibčerju. V štabu je bil poleg komandanta in komisarja še operativni oficir Hojan, doma z Vrhniko. Ob novem letu pa se je štab brigade preselil v Novo vas, v hišo Franca Primožiča. Enote Vojkove brigade so bile razmeščene po bližnjih hribih. Napadli so belogardistično postojanko na Vrhju Treh kraljev in opravili več ekonomskih akcij v bližini Rovt, Vrhja in Št. Jošta.

Organizacije SPZZ so za Novo leto kljub vsemu pomanjkanju pripravile partizanom mnogo kolačev, potic pa tudi cigaret in toplega perila. Po vseh vaseh so žene in mladina tekmovali med seboj, kdo bo več pripravil in bolj razveselil naše borce. Še posebno pa so vsi poskrbeli za ranjence in jih obdarili z najrazličnejšimi dobrotami.

V Novo leto 1944 smo šli z velikim upanjem, da nam bo to leto naposled prineslo svobodo.

Résumé

CHRONIQUE DU BOURG ZIRI ET DE SES HABITANTS PEDANT LA LUTTE DE LIBERATION ET LA REVOLUTION POPULAIRE. II

L'article représente la suite de la contribution publiée dans le tome précédent. Il relate en forme de chronique les événements qui se sont déroulés en 1945 à Žiri, bourgade située dans la partie supérieure de la vallée de Poljane et centre d'une importante industrie de cordonnerie qui s'est développée à base d'une longue tradition artisanale. La description détaillée des événements nous fait comprendre les sentiments de la population au cours de la guerre de libération, sans que le chroniqueur tente de nous donner une analyse sociologique et politique de l'époque d'occupation allemande.

On voit défiler des scènes variées: des groupes de jeunes hommes et d'hommes faits partent pour le maquis, des unités se forment — dont la compagnie de Žiri —

et vivent leur vie, réalisent des actions de diversion et luttent contre les forces d'occupation, de jeunes victimes tombent, les partisans rencontrent les tchetniks, collaborateurs des occupants, et ont des pourparlers avec eux. Dans les premiers jours du mois d'août 1945, les Allemands attaquent à Žirovski vrh la brigade Prešeren de tous les côtés à la fois, mais les partisans réussissent à rompre l'encerclement, évidemment au prix de quelques pertes. En octobre 1945, les Allemands abandonnent le poste de Žiri, en emportant un riche butin, dont notamment tout le stock de chaussures. Pour protéger leur retraite, il emmenèrent des otages. Après leur départ, l'administration locale fut confiée au comité de libération nationale, et les partisans organisèrent des meetings publics. Au milieu de novembre, il y eut de nouveaux combats entre les partisans et les Allemands qui firent une offensive dans les montagnes de Škofja Loka. Pour remplacer l'industrie de Žiri, les Allemands organisèrent des ateliers de cordonnerie à Kranj. Les partisans avaient à faire aussi avec les postes de la garde blanche dans certains villages au-des-sus de Vrhnika et de Logatec.